

Zie [ns.nl/jaarverslag](https://www.ns.nl/jaarverslag) voor de online versie

NS jaarrekening 2018



Inhoudsopgave

Jaarrekening

- 3 Geconsolideerde jaarrekening
- 76 Enkelvoudige jaarrekening



Jaarrekening

Geconsolideerde jaarrekening

Geconsolideerde winst-en-verliesrekening 2018

(in miljoenen euro's)		2018	2017*
1	Opbrengsten	5.926	5.121
2	Kosten personeel	2.166	2.033
3	Afschrijvingskosten en bijzondere waardeverminderingen	361	369
4	Verbruik grond- en hulpstoffen en voorraden	527	505
5	Geactiveerde productie eigen bedrijf	-154	-161
6	Kosten van uitbesteed werk en andere externe kosten	519	475
7	Infraheffing en concessievergoeding	1.280	930
8	Overige bedrijfslasten	1.046	933
	Bedrijfslasten	5.745	5.084
15	Aandeel in resultaat investeringen verwerkt volgens de equity-methode	14	20
	Resultaat uit bedrijfsactiviteiten	195	57
	Financieringsbaten	6	16
	Financieringslasten	-20	-21
27	Nettofinancieringsresultaat	-14	-5
	Resultaat voor winstbelastingen	181	52
9	Winstbelasting	-65	-5
	Resultaat over de verslagperiode	116	47
	Toe te rekenen aan:		
	De aandeelhouder van de vennootschap	106	46
	Minderheidsbelang	10	1
	Resultaat over de verslagperiode	116	47

* aangepast voor de stelselwijziging spoorwegpensioenregelingen Verenigd Koninkrijk, zoals toegelicht in Sectie 1.

Geconsolideerd overzicht van het totaalresultaat 2018

(in miljoenen euro's)	2018	2017*
Resultaat over de verslagperiode	116	47
Totaalresultaat te reclassificeren naar winst-en-verliesrekening in volgende perioden		
Valuta omrekeningsverschillen op buitenlandse activiteiten	-	-3
Effectief deel van veranderingen in de reële waarde van kasstroomafdekkingen	-3	3
Belastingen	-	-
Effectief deel van veranderingen in de reële waarde van kasstroomafdekkingen als gevolg van herwaardering investeringen verwerkt volgens de equity-methode, na belastingen	-	-
	-3	-
Totaalresultaat niet te reclassificeren naar winst-en-verliesrekening in volgende perioden		
Actuarieel resultaat toegezegd-pensioenregelingen (zie noot 29)	-	1
Belastingen	-	-
Actuarieel resultaat toegezegd-pensioenregelingen als gevolg van herwaardering investeringen verwerkt volgens de equity-methode, na belastingen (zie noot 15)	-	-
	-	1
Totaalresultaat over de verslagperiode	113	48
Toe te rekenen aan:		
De aandeelhouder van de vennootschap	103	47
Minderheidsbelang	10	1
Totaalresultaat over de verslagperiode	113	48

* aangepast voor de stelselwijziging spoorwegpensioenregelingen Verenigd Koninkrijk, zoals toegelicht in Sectie 1.

Geconsolideerde balans per 31 december 2018

vóór resultaatbestemming

(in miljoenen euro's)	31 december 2018	31 december 2017*
Activa		
11 Materiële vaste activa	3.979	3.845
12 Vastgoedobjecten	151	170
13 Immateriële vaste activa	416	357
15 Investeringsvervoer volgens de equity-methode	17	26
23 Overige financiële vaste activa, inclusief beleggingen	159	158
10 Latente belastingvorderingen	196	260
Totaal vaste activa	4.918	4.816
16 Voorraden	169	161
17 Debiteuren en overige vorderingen	830	648
Te vorderen winstbelasting	16	24
19 Geldmiddelen en kasequivalenten	906	565
18 Activa aangehouden voor verkoop	191	-
Totaal vlottende activa	2.112	1.398
Totaal activa	7.030	6.214
Eigen vermogen en verplichtingen		
24 Eigen vermogen		
Geplaatst aandelenkapitaal	1.012	1.012
Reserves	2.498	2.418
Onverdeeld resultaat	106	46
Kapitaal en reserves toekomend aan aandeelhouder	3.616	3.476
Minderheidsbelang derden	11	1
Eigen vermogen	3.627	3.477
28 Aan komende jaren toe te rekenen baten	275	314
25 Leningen en overige financiële verplichtingen inclusief derivaten	740	551
29 Personeelsbeloningen	30	30
30 Voorzieningen	119	114
20 Overlopende posten	42	42
10 Latente belastingverplichtingen	48	59
Totaal langlopende verplichtingen	1.254	1.110
25 Leningen en overige financiële verplichtingen inclusief derivaten	98	201
Verschuldigde winstbelasting	12	26
21 Crediteuren en overige schulden	1.315	1.105
22 Vooruitontvangen baten	694	246
29 Voorzieningen	24	49
18 Passiva aangehouden voor verkoop	6	-
Totaal kortlopende verplichtingen	2.149	1.627
Totaal verplichtingen	3.403	2.737
Totaal eigen vermogen en verplichtingen	7.030	6.214

* aangepast voor de stelselwijziging spoorwegpensioenregelingen Verenigd Koninkrijk, zoals toegelicht in Sectie 1.

Geconsolideerd kasstroomoverzicht 2018

(in miljoenen euro's)	2018	2017*
Resultaat over de verslagperiode	116	47
Aanpassingen voor:		
Winstbelasting	65	5
Resultaat uit investeringen verwerkt volgens de equity-methode	-14	-18
11, 12, 13 Afschrijvingen	361	354
11, 12, 13 Bijzondere waardeverminderingen en terugneming ervan	-	15
Nettofinancieringsresultaat	14	5
Mutatie voorzieningen	18	41
15, 23 Mutatie financiële vaste activa (exclusief latente belastingposities)	-	-
Mutatie langlopende verplichtingen niet resulterend in kasstromen	-31	-25
Mutatie aan komende jaren toe te rekenen baten	-39	-39
	374	338
Mutatie voorraden	-8	-21
Mutatie debiteuren en overige vorderingen	-142	62
Mutatie kortlopende verplichtingen	629	-263
Mutaties werkkapitaal	479	-222
Betaalde financieringslasten	-17	-22
Betaalde winstbelastingen	-15	-151
	-32	-173
Netto kasstroom uit bedrijfsactiviteiten	937	-10
Ontvangen financieringsbaten	5	8
15 Dividend uit investeringen verwerkt volgens de equity-methode	14	22
Vervreemding (verwerving) van dochterondernemingen, na aftrek van afgestoten (verworven) geldmiddelen	-	-13
11, 13 Verwerving van (im)materiële vaste activa	-898	-612
12 Verwerving van vastgoedobjecten	-	-7
Ontvangsten (betalingen) overige beleggingen	-	-
Verwerving financiële vaste activa, incl. beleggingen	-33	-11
15, 23 Vervreemding financiële vaste activa, incl. beleggingen	30	157
11, 12, 13 Vervreemding (im)materiële vaste activa en vastgoedobjecten	228	1
Netto kasstroom uit investeringsactiviteiten	-654	-455
Netto kasstroom uit bedrijfs- en investeringsactiviteiten	283	-465
Aflossing van opgenomen leningen	-431	-121
Opname leningen	504	496
Betaald dividend	-8	-79
Netto kasstroom uit financieringsactiviteiten	65	296
Netto toename geldmiddelen en kasequivalenten	348	-169
Geldmiddelen en kasequivalenten per 1 januari	565	709
Valutakoers- en omrekeningsverschillen op geldmiddelen	-3	-9
Geldmiddelen en kasequivalenten geassocieerd als aangehouden voor verkoop	-4	34
Geldmiddelen en kasequivalenten per 31 december	906	565

* aangepast voor de stelselwijziging spoorwegpensioenregelingen Verenigd Koninkrijk, zoals toegelicht in Sectie 1.

Geconsolideerd mutatieoverzicht van het eigen vermogen

Geconsolideerd mutatie overzicht van het eigen vermogen

(in miljoenen euro's)	Geplaatst kapitaal	Overige reserves	Ingehouden winsten	Totaal	Minderheids- belang	Totaal eigen vermogen
Stand per 1 januari 2017	1.012	35	2.464	3.511	-	3.511
Effect stelselwijziging pensioenen		-39	37	-2		-2
Herziene stand per 1 januari 2017	1.012	-4	2.501	3.509	-	3.509
Resultaat			46	46	1	47
Niet-gerealiseerde resultaten		1		1		1
Totaalresultaat over de verslagperiode	-	1	46	47	1	48
Dividend aan aandeelhouders			-79	-79	-	-79
Overig		-	-1	-1		-1
Stand per 31 december 2017	1.012	-3	2.467	3.476	1	3.477
Aanpassing naar aanleiding van toepassing IFRS 9		45	-	45	-	45
Stand per 1 januari 2018	1.012	42	2.467	3.521	1	3.522
Resultaat			106	106	10	116
Niet-gerealiseerde resultaten		-3		-3	-	-3
Totaalresultaat over de verslagperiode	-	-3	106	103	10	113
Dividend aan aandeelhouders			-8	-8	-	-8
Overig		-	-	-	-	-
Stand per 31 december 2018	1.012	39	2.565	3.616	11	3.627

Toelichting op de geconsolideerde jaarrekening 2018

De toelichting is verdeeld in zes onderdelen. De toelichting bevat zowel de relevante informatie als een beschrijving van de specifieke waarderingsgrondslagen die toegepast zijn op het onderwerp van de individuele toelichting.

Sectie 1 Algemene informatie en belangrijke grondslagen voor financiële verslaggeving

Algemene informatie

NV Nederlandse Spoorwegen is gevestigd aan Laan van Puntenburg te Utrecht in Nederland (KvK nummer 30012558). De geconsolideerde jaarrekening van de vennootschap over het boekjaar 2018 omvat de vennootschap en haar dochterondernemingen (hierna te noemen Groep) en het belang van de Groep in deelnemingen en vennootschappen waarover gezamenlijk met derden zeggenschap wordt uitgeoefend. NV Nederlandse Spoorwegen is de houdstermaatschappij van NS Groep NV die op haar beurt de houdstermaatschappij is van de werkmaatschappijen die de verschillende bedrijfsactiviteiten van het concern uitvoeren. De cijfers volgens de geconsolideerde jaarrekening van NS Groep NV zijn gelijk aan die van geconsolideerde cijfers van NV Nederlandse Spoorwegen. De werkmaatschappijen van NS Groep NV zijn opgenomen in noot 32. De activiteiten van de Groep betreffen voornamelijk vervoer van reizigers, beheer en ontwikkeling van vastgoed en stationslocaties.

De raad van bestuur heeft op 21 februari 2019 de jaarrekening opgemaakt. De raad van commissarissen heeft in het preadvies aan de Algemene Vergadering van Aandeelhouders geadviseerd de jaarrekening ongewijzigd vast te stellen. Directie en commissarissen hebben op 21 februari 2019 toestemming gegeven voor publicatie van de jaarrekening. In de Algemene Vergadering van Aandeelhouders op 18 maart 2019 zal de vaststelling van deze jaarrekening aan de orde zijn.

Acquisitie en verkopen van bedrijven

Er hebben geen acquisities of verkopen plaatsgevonden in 2018.

Belangrijke grondslagen voor financiële verslaggeving

Hierna volgt een uiteenzetting van de grondslagen voor consolidatie, waardering van activa en passiva en bepaling van het resultaat van de Groep. Deze grondslagen zijn in overeenstemming met IFRS, voor zover aanvaard door de EU en worden consistent toegepast op alle informatie die wordt gepresenteerd. Voorts wordt, voor zover van toepassing, voldaan aan de wettelijke bepalingen betreffende de jaarrekening zoals opgenomen in Titel 9 Boek 2 BW. Als waarderingsgrondslag hanteert de Groep het historische kostprijsstelsel, tenzij anders is vermeld.

De Groep heeft in 2018 de volgende stelselwijziging doorgevoerd:

Aanpassing waarderingsgrondslagen toegezegde pensioenregelingen Verenigd Koninkrijk

In de jaarrekening 2018 heeft de Groep de verslaggeving gewijzigd ten aanzien van toegezegde pensioenregelingen voor de spoorindustrie in het Verenigd Koninkrijk. In de huidige concessieovereenkomsten is vastgelegd dat de franchisenemer alleen verantwoordelijk is voor overeengekomen bijdragen over de periode van de concessie. Na afloop van de concessie worden alle rechten en plichten met betrekking tot de werknemers overgedragen aan de nieuwe franchisenemer.

Op de balans van de Groep wordt daarom alleen het deel van het overschot of tekort inzake de pensioenregeling verantwoord, dat naar verwachting zal worden gerealiseerd gedurende de looptijd van de concessie gebaseerd op de veronderstellingen en overeenkomsten op balansdatum. Dit heeft ertoe geleid dat op 31 december 2018 en 31 december 2017 geen netto overschot of tekort is verantwoord in de balans met betrekking tot deze spoorwegpensioenregelingen. Deze aanpak is ongewijzigd ten opzichte van voorgaande jaren.

De Groep heeft de grondslagen voor de verantwoording van de pensioenlasten in de winst-en-verliesrekening wel gewijzigd. Vanaf heden worden alleen de kosten verwerkt in de winst-en-verliesrekening die gedurende de concessieperiode ten laste komen van de franchisenemer (de Groep). Deze netto pensioenlasten worden daarom berekend, rekening houdend met het deel van de kosten die gedragen zullen worden door de werknemers (40%) en door andere partijen na afloop van de huidige concessieperiode. Deze netto berekening houdt wel rekening met een eventuele toerekening binnen de concessieperiode, die (mogelijk) kan optreden bij de driejaarlijkse beoordelingen tijdens de concessieperiode of aanpassingen in de jaarlijkse bijdragen over de concessieperiode.

Tot en met boekjaar 2017 werden de IAS 19 servicekosten verantwoord in de winst-en-verliesrekening, waarbij alleen rekening werd gehouden met het deel van de kosten die gedragen zullen worden door de werknemers. Het deel van de kosten die gedragen zullen worden door andere partijen na afloop van de huidige concessieperiode werd verwerkt als onderdeel van de 'niet gerealiseerde actuariële resultaten'. De aangepaste verwerkingswijze van deze spoorwegpensioenregeling geeft een beter inzicht in het aandeel in de kosten dat daadwerkelijk door de Groep gedragen wordt in de verschillende concessies. Tevens sluit deze wijziging aan op de overeenkomstige wijziging die een aantal andere franchisenemers in het Verenigd Koninkrijk in de afgelopen jaren hebben doorgevoerd.

De aanpassing van deze grondslag is eveneens doorgevoerd in de waardering van het belang van de groep in de joint venture Merseyrail Ltd.

Het effect voor 2018 en 2017 en naar verwachting ook voor de komende jaren is dat de pensioenlasten in de winst-en-verliesrekening afnemen en de pensioenbaten in het overzicht van het totaalresultaat overeenkomstig afnemen. Op basis van de voorgaande waarderingsgrondslagen zou het bedrijfsresultaat 2018 voor belastingen € 35 miljoen lager zijn geweest en het resultaat na belastingen € 28 miljoen lager.

De onderstaande tabellen geven een gedetailleerd overzicht van het effect van de doorgevoerde wijzigingen op de geconsolideerde winst-en-verliesrekening en het geconsolideerde overzicht van totaalresultaat. De wijziging heeft geen effect op de omvang van het eigen vermogen of andere balansposten.

(in miljoenen euro's)	Gerapporteerd in jaarrekening 2017	Effect stelselwijziging	Aangepast 2017
Opbrengsten	5.121	-	5.121
Bedrijfslasten	5.107	-23	5.084
Aandeel in resultaat investeringen verwerkt volgens de equity- methode	18	2	20
Resultaat uit bedrijfsactiviteiten	32	25	57
Financieringsbaten	16		16
Financieringslasten	-21		-21
Nettofinancieringsresultaat	-5	-	-5
Resultaat voor winstbelastingen	27	25	52
Winstbelasting	-2	-3	-5
Resultaat over de verslagperiode	25	22	47
Toe te rekenen aan:			
De aandeelhouder van de vennootschap	24	22	46
Minderheidsbelang	1	-	1
Resultaat over de verslagperiode	25	22	47

(in miljoenen euro's)	Gerapporteerd in jaarrekening 2017	Effect stelselwijziging	Aangepast 2017
Resultaat over de verslagperiode	25	22	47
Totaalresultaat te reclassificeren naar winst-en- verliesrekening in volgende perioden			
Valuta omrekeningsverschillen op buitenlandse activiteiten	-3	-	-3
Effectief deel van veranderingen in de reële waarde van kasstroomafdekkingen	3	-	3
Belastingen	-	-	-
Effectief deel van veranderingen in de reële waarde van kasstroomafdekkingen als gevolg van herwaardering investeringen verwerkt volgens de equity-methode, na belastingen	-	-	-
	-	-	-
Totaalresultaat niet te reclassificeren naar winst-en- verliesrekening in volgende perioden			
Actuariel resultaat toegezegd-pensioenregelingen (zie noot 29)	21	-20	1
Belastingen	-2	2	-
Actuariel resultaat toegezegd-pensioenregelingen als gevolg van herwaardering investeringen verwerkt volgens de equity- methode, na belastingen (zie noot 15)	2	-2	-
	21	-20	1
Totaalresultaat over de verslagperiode	46	2	48
Toe te rekenen aan:			
De aandeelhouder van de vennootschap	45	2	47
Minderheidsbelang	1	-	1
Totaalresultaat over de verslagperiode	46	2	48

De Groep heeft met ingang van 1 januari 2018 de volgende nieuwe standaarden en wijzigingen op standaarden aangehouden, met inbegrip van alle daaruit voortvloeiende wijzigingen in overige standaarden:

IFRS 15 Omzet uit contracten met klanten

IFRS 15 biedt een uitgebreid kader om te bepalen of, hoeveel en wanneer opbrengsten worden opgenomen. Het vervangt IAS 18 Opbrengsten, IAS 11 Bouwcontracten en gerelateerde interpretaties. Onder IFRS 15 wordt de omzet verantwoord wanneer een klant zeggenschap verkrijgt over de goederen of diensten. Het bepalen van de timing van de overdracht van zeggenschap - op een bepaald tijdstip of in de loop van de tijd- vereist in het algemeen oordeelsvorming.

De Groep heeft IFRS 15 toegepast volgens de cumulatieve effectmethode (zonder gebruik te maken van praktische uitzonderingen), met het effect van aanvankelijke toepassing van deze standaard op de datum van eerste toepassing (dat wil zeggen 1 januari 2018).

Dienovereenkomstig is de gepresenteerde informatie voor 2017 niet aangepast, dat wil zeggen dat de informatie is gepresenteerd volgens IAS 18, IAS 11 en gerelateerde interpretaties.

Bovendien zijn de informatieverschaffingsvereisten in IFRS 15 over het algemeen niet toegepast op de vergelijkende cijfers.

De toepassing van IFRS 15 heeft in materiële zin geen impact op de balans en winst-en-verliesrekening ten opzichte van de verwerking onder de voorgaande richtlijnen. De producten van de groep zijn overwegend niet gecombineerde producten, waarbij de omzetting in de tijd of over tijd plaatsvindt. Het moment van omzetting onder IFRS 15 van deze producten is voor de Groep identiek aan die van IAS 18.

IFRS 9 Financiële instrumenten

IFRS 9 bevat vereisten voor de opname en waardering van financiële activa, financiële verplichtingen en sommige contracten voor de aan- of verkoop van niet-financiële items. Deze standaard vervangt IAS 39 Financiële instrumenten: opname en waardering. NS past deze richtlijn toe per 1 januari 2018 zonder aanpassing van de vergelijkende cijfers over 2017. De details van de nieuwe belangrijke grondslagen voor financiële verslaggeving en de aard en het effect van de wijzigingen in het vorige waarderingsbeleid worden hieronder uiteengezet.

Classificatie en waardering van financiële activa en financiële verplichtingen

IFRS 9 behoudt grotendeels de bestaande vereisten van IAS 39 voor de classificatie en waardering van financiële verplichtingen. Het elimineert echter de IAS 39-categorieën voor financiële activa "aangehouden tot einde looptijd", "leningen en vorderingen" en "beschikbaar voor verkoop". De impact van IFRS 9 op de classificatie en waardering van financiële activa wordt hieronder uiteengezet. Onder IFRS 9, wordt bij eerste opname, een financieel actief gewaardeerd tegen "geamortiseerde kostprijs", "reële waarde verwerkt via totaalresultaat – schuldinvestering", "reële waarde verwerkt via totaalresultaat – aandeleninvestering" of tegen "reële waarde via het resultaat". De classificatie van financiële activa onder IFRS 9 is gebaseerd op het bedrijfsmodel van NS waarin een financieel actief wordt beheerd en de contractuele kasstroomkarakteristieken.

De volgende grondslagen voor financiële verslaggeving zijn van toepassing op de vervolgwaardering van financiële activa:

Financiële activa in het geval van reële waarde via het resultaat

Deze activa worden gewaardeerd tegen reële waarde. Netto winsten en verliezen, inclusief eventuele rente- of dividendinkomsten, worden opgenomen in de winst-en-verliesrekening.

Financiële activa tegen geamortiseerde kostprijs

Deze activa worden gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs met behulp van de effectieve rentemethode. De geamortiseerde kostprijs wordt verminderd met bijzondere waardeverminderingverliezen. Rente-inkomsten, wisselkoerswinsten en -verliezen en bijzondere waardeverminderingen worden opgenomen in de winst-en-verliesrekening. Elke winst of verlies als gevolg van verwijdering van de balans wordt opgenomen in de winst-en-verliesrekening.

Reële waarde verwerkt via totaalresultaat - schuldinvestering

Deze activa worden gewaardeerd tegen reële waarde. Rentebaten worden berekend op basis van de effectieve rentemethode, wisselkoerswinsten en -verliezen en bijzondere waardeverminderingen worden opgenomen in de winst-en-verliesrekening. Andere netto winsten en verliezen (waaronder veranderingen in de reële waarde) worden opgenomen in het totaalresultaat. Bij het niet langer opnemen worden de winsten en verliezen die zijn gecumuleerd in het totaalresultaat, geherclassificeerd naar de winst-en-verliesrekening.

Reële waarde verwerkt via totaalresultaat - aandeleninvestering

Deze activa worden gewaardeerd tegen reële waarde. Dividenden worden opgenomen als opbrengsten in de winst-en-verliesrekening, tenzij het dividend duidelijk neerkomt op een herstel van een deel van de kosten van de investering. Andere netto winsten en verliezen (waaronder veranderingen in de reële waarde) worden opgenomen in totaalresultaat en worden nooit geherclassificeerd naar de winst-en-verliesrekening.

In de volgende tabel wordt de oorspronkelijke waarderingscategorieën onder IAS 39 en de nieuwe waarderingscategorieën onder IFRS 9 uitgelegd voor elke financiële activa klasse van de groep per 1 januari 2018.

(in miljoenen euro's)

	Originele classificatie onder IAS 39	Nieuwe classificatie onder IFRS 9	Originele boekwaarde onder IAS 39	Nieuwe boekwaarde onder IFRS 9
Aandeel in Eurofima	Voor verkoop beschikbare financiële activa	Reële waarde verwerkt via totaalresultaat - aandeleninvestering	36	81
Belang in obligaties	Voor verkoop beschikbare financiële activa	Reële waarde verwerkt via totaalresultaat - schuldinvestering	12	12
Leningen en vorderingen	Leningen en vorderingen	Geamortiseerde kostprijs	63	63
Financiële leases	Leningen en vorderingen	Geamortiseerde kostprijs	45	45
Comodity derivaten	Derivaten - reële waarde	Derivaten - reële waarde	1	1
Overige financiële vaste activa	Leningen en vorderingen	Geamortiseerde kostprijs	1	1

Het belang in aandelen is onder IAS 39 gewaardeerd tegen kostprijs, aangezien van dit belang geen genoteerde prijs op een actieve markt kent en de reële waarde niet betrouwbaar kon worden gemeten. Onder IFRS 9 bestaat een dergelijke mogelijkheid niet en beleggingen in aandelen moeten worden gewaardeerd tegen reële waarde in overeenstemming met IFRS 13. De nettovermogenswaarde van dit belang is daarbij gehanteerd als beste benadering van de reële waarde. Dit heeft geleid tot een herwaardering van dit belang per 1 januari 2018 met € 45 miljoen ten gunste van de reële waarde reserve.

Bijzondere waardevermindering van financiële activa

IFRS 9 vervangt het 'opgelopen kredietverlies'-model in IAS 39 met een 'verwacht kredietverliesmodel'. Het nieuwe impairment-model is van toepassing op financiële activa gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs, contractactiva en schuldbeleggingen bij Reële waarde verwerkt via totaalresultaat, maar niet op beleggingen in eigen vermogensinstrumenten. Onder IFRS 9 worden kredietverliezen eerder geboekt dan onder IAS 39. Deze wijziging heeft niet geleid tot materiële aanpassingen van de cijfers voor de Groep.

Hedge accounting

De Groep heeft ervoor gekozen om de hedge accounting-vereisten van IAS 39 voort te zetten en daarom worden er geen wijzigingen geconstateerd.

Overig

De volgende nieuwe of aangepaste standaarden hebben geen significante impact op de geconsolideerde jaarrekening van de Groep gehad:

- Vreemde valuta transacties en verwerking van vooruitbetalingen (IFRIC-interpretatie 22).
- Overdracht van vastgoed (Wijzigingen in IAS 40).
- Classificatie en waardering van op aandelen gebaseerde betalingstransacties (Aanpassing van IFRS 2).
- Jaarlijkse IFRS verbeteringen cyclus 2014-2016.
- Het toepassen van IFRS 9 Financiële Instrumenten met IFRS 4 Insurance Contracts (Wijzigingen in IFRS 4).

Nieuwe standaarden en wijzigingen in standaarden die verplicht zijn met ingang van 2019 of later

De Groep heeft geen nieuwe standaarden, wijzigingen van bestaande standaarden of interpretaties vervoegd vrijwillig toegepast die pas met ingang van de jaarrekening over 2019 of later verplicht zijn.

De Groep onderzoekt momenteel de consequenties van de volgende nieuwe standaarden, interpretaties en wijzigingen van bestaande standaarden, waarvan toepassing verplicht is met ingang van de jaarrekening over 2019 of later indien vermeld:

IFRS 16 Leases

Op 13 januari 2017 is een nieuwe richtlijn IFRS 16 Leases gepubliceerd. Deze richtlijn moet verplicht worden toegepast vanaf 1 januari 2019. IFRS 16 wijzigt de verantwoording van leasecontracten fundamenteel: het huidige onderscheid tussen financiële lease (on balance) en operationele leasing (off balance) wordt geëlimineerd. In plaats daarvan worden alle leases (met een enkele uitzondering) on balance verantwoord. Tevens betekent dit dat kosten van operationele leasecontracten zullen worden gepresenteerd als afschrijvingskosten en rentekosten.

De Groep is in 2018 gestart met de analyse van de impact van IFRS 16. De toepassing van IFRS 16 heeft majeure impact op de balans en het resultaat van de groep en vloeit met name voort uit de verwerking van lease contracten van de buitenland activiteiten, die momenteel als operationele leasecontracten off balance worden verwerkt. De impact van de toepassing van IFRS 16 is hieronder weergegeven.

De Groep zal IFRS 16 toepassen vanaf 1 januari 2019, met toepassing van de aangepaste retrospectieve benadering. Daarom wordt het cumulatieve effect van de invoering van IFRS 16 als een aanpassing aan in de openingsbalans op 1 januari 2019 verwerkt, zonder aanpassing van vergelijkende informatie.

Voor de leasecontracten in Duitsland en het Verenigd Koninkrijk zijn de gebruiksrecht activa per 1 januari 2019 bepaald alsof IFRS 16 vanaf aanvang van de leasecontracten is toegepast uitgaande van de rente per transitiedatum. De waardering van de gebruiksrecht activa in Nederland zijn per 1 januari 2019 vastgesteld op basis van de leaseverplichtingen per die datum. Gezien de recente ingangsdatum van een aantal grote contracten in Nederland wijkt de verwerking niet significant van af van die in Duitsland en Verenigd Koninkrijk.

Op basis van de informatie die op dit moment aanwezig is, zal de toepassing van IFRS 16 met ingang van 2019 naar verwachting leiden tot het opname van een gebruiksrecht activa van € 1.756 miljoen, leaseverplichting van € 1.788 en impact op het eigen vermogen van € 26 miljoen negatief. Het bedrijfsresultaat 2019 zal naar verwachting circa € 42 miljoen hoger zijn als gevolg van verantwoording van afschrijvingen in plaats van leasebetalingen, hogere financieringslasten van € 49 miljoen en lager resultaat na belastingen van € 4 miljoen. Er is naar verwachting geen impact op financieringsconvenanten, aangezien de financieringsconvenanten geen eisen stelt ten aanzien van ratio's die beïnvloed worden door de toepassing van IFRS 16. Dit geldt eveneens voor credit rating van NS aangezien de huidige niet in de balans opgenomen leaseverplichtingen al meegewogen worden in de rating.

Tussen de toelichting van de niet in de balans opgenomen verplichtingen inzake leasecontracten per 31 december die is opgesteld conform de eisen van IAS17 en de verwachtingen ten aanzien van de waardering van het gebruiksrecht per 1 januari 2019 conform IFRS zitten substantiële verschillen, die worden veroorzaakt door:

- Verplichtingen per 31 december 2018 die betrekking hebben op afgesloten leasecontracten, waarbij activa in de toekomst wordt geleverd, leiden tot opname in de toelichting onder IAS 17, maar leiden per 1 januari 2019 nog niet tot een opname van gebruiksrecht van activa en leaseverplichtingen onder IFRS 16.
- Specifieke leasecontracten in het Verenigd Koninkrijk die als lease classificeren onder IAS 17, maar niet onder IFRS 16. Deze betalingen worden vanaf 1 januari 2019 als gebruiksvergoeding verantwoord.

De finale impact van de toepassing van de standaard op 1 januari 2019 kan veranderen, omdat de uitwerking door NS begin 2019 wordt gefinaliseerd.

Overig

De volgende nieuwe of aangepaste standaarden hebben geen significante impact op de geconsolideerde jaarrekening van de Groep:

- Onzekere belastingposities (IFRIC-interpretatie 23).
- Lange termijn belangen in deelnemingen en joint ventures (Wijzigingen in IAS 28).
- Jaarlijkse IFRS verbeteringen cyclus 2015-2017.
- Plan aanpassingen, inperkingen en regelingen (Wijzigingen in IAS 19).
- Wijzigingen in verwijzingen naar het conceptueel raamwerk in IFRS.
- Aanpassingen in IFRS 3 Bedrijfscombinaties.

Schattingen en beoordelingen

De opstelling van de jaarrekening vereist dat de raad van bestuur oordelen vormt en schattingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen en van baten en lasten. De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die, gegeven de omstandigheden, als redelijk worden beschouwd. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen. De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden periodiek beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden verwerkt in de periode waarin de schatting wordt herzien, dan wel in toekomstige perioden indien de herziening betrekking heeft op toekomstige perioden.

De belangrijkste schattingen en beoordelingen betreffen: voornamelijk inschattingen infraheffing en concessievergoedingen (noot 7), vorderingen (noot 17), voorzieningen / niet in de balans opgenomen regelingen (noot 30 en noot 31) en waardering van latente belastingvorderingen (noot 10).

De hierna uiteengezette grondslagen voor financiële verslaggeving zijn consistent toegepast voor de gepresenteerde perioden in deze geconsolideerde jaarrekening.

Grondslagen voor consolidatie

Dochterondernemingen

De Groep heeft zeggenschap over een entiteit indien zij op basis van haar betrokkenheid bij de entiteit is blootgesteld aan dan wel recht heeft op variabele rendementen en het vermogen heeft die rendementen te beïnvloeden aan de hand van haar zeggenschap over de entiteit. De jaarrekeningen van dochterondernemingen zijn in de geconsolideerde jaarrekening opgenomen vanaf de datum waarop voor het eerst sprake is van zeggenschap tot aan het moment waarop deze eindigt.

Bij verlies van zeggenschap over de dochteronderneming worden de activa en verplichtingen van die dochteronderneming, eventuele minderheidsbelangen en overige met de dochteronderneming samenhangende vermogenscomponenten niet langer in de balans verantwoord. Het eventuele overschot of tekort wordt opgenomen in de winst-en-verliesrekening. Indien de Groep een belang behoudt in de voormalige dochteronderneming, wordt dat belang tegen de reële waarde verantwoord per de datum dat niet langer sprake was van zeggenschap.

Verwerving van dochterondernemingen

Bedrijfscombinaties worden verwerkt op basis van de overnamemethode per de datum waarop de zeggenschap overgaat naar de Groep. De voor de overname overgedragen vergoeding wordt gewaardeerd tegen reële waarde, evenals de netto identificeerbare verworven activa. Eventuele goodwill die hieruit voortvloeit, wordt jaarlijks getoetst op bijzondere waardeverminderingen. Eventuele boekwinst uit een voordelige koop wordt direct in de winst-en-verliesrekening opgenomen. Transactiekosten worden opgenomen wanneer zij worden gemaakt.

Eliminatie van transacties bij consolidatie

Intragroepssaldi en -transacties, alsmede eventuele niet-gerealiseerde winsten en verliezen op transacties binnen de Groep of baten en lasten uit dergelijke transacties worden geëlimineerd. Niet-gerealiseerde winsten uit hoofde van transacties met investeringen verwerkt volgens de equity-methode worden geëlimineerd naar rato van het belang dat de Groep in de investering heeft. Niet-gerealiseerde verliezen worden op dezelfde wijze geëlimineerd als niet-gerealiseerde winsten, maar alleen voor zover er geen aanwijzing is voor een bijzondere waardevermindering.

Vreemde valuta

Transacties in vreemde valuta

Transacties luidend in vreemde valuta worden in de betreffende functionele valuta van de groepsentiteiten omgerekend tegen de geldende wisselkoers per transactiedatum. In vreemde valuta luidende monetaire activa en verplichtingen worden per balansdatum in de functionele valuta omgerekend tegen de op die datum geldende wisselkoers. In vreemde valuta luidende niet-monetaire activa en verplichtingen die tegen reële waarde worden gewaardeerd, worden naar de functionele valuta omgerekend tegen de wisselkoersen die golden op de data waarop de reële waarden werden bepaald. In vreemde valuta luidende niet-monetaire activa en verplichtingen die op basis van historische kosten worden gewaardeerd, worden niet opnieuw omgerekend.

De bij omrekening optredende valutakoersverschillen van de volgende posten worden verwerkt in niet-gerealiseerde resultaten:

- financiële verplichting die wordt aangemerkt als afdekking van de netto-investering in een buitenlandse activiteit;
- in aanmerking komende kasstroomafdekkingen voor zover de afdekking effectief is.

Buitenlandse activiteiten

De activa en verplichtingen van buitenlandse activiteiten, met inbegrip van goodwill en bij consolidatie ontstane reële-waardecorrecties, worden in euro's omgerekend tegen de geldende koers per verslagdatum. De opbrengsten en kosten van buitenlandse activiteiten worden in euro's omgerekend tegen de gemiddelde wisselkoers, welke de wisselkoers op transactiedatum benadert.

Valutaomrekeningsverschillen worden opgenomen in niet gerealiseerde resultaten en verwerkt in de reserve omrekeningsverschillen. Indien de Groep bij de verkoop van een buitenlandse activiteit de zeggenschap, invloed van betekenis dan wel gezamenlijke zeggenschap verliest, dan wordt het cumulatieve bedrag in de reserve omrekeningsverschillen in verband met deze buitenlandse activiteit overgeboekt naar de winst of het verlies wanneer de winst of het verlies op de verkoop wordt opgenomen. Indien de Groep slechts een deel van haar belang in een dochter verkoopt, terwijl de Groep wel de zeggenschap houdt, dan wordt het desbetreffende evenredige deel van het cumulatieve bedrag opnieuw toegerekend aan het minderheidsbelang. Indien de Groep slechts een deel van haar belang in een geassocieerde deelneming of joint venture verkoopt, terwijl de Groep wel invloed van betekenis of gezamenlijke zeggenschap houdt, dan wordt het desbetreffende evenredige deel van het cumulatieve bedrag overgeboekt naar de winst-en-verliesrekening.

Bepaling reële waarde

Een aantal grondslagen en de informatieverzorging van de Groep vereisen de bepaling van de reële waarde van zowel financiële als niet-financiële activa en verplichtingen. Voor waarderings- en informatieverzorgingsdoeleinden is de reële waarde op basis van de volgende methoden bepaald:

Materiële vaste activa

De reële waarde van de materiële vaste activa die ten gevolge van een bedrijfscombinatie zijn opgenomen, is gebaseerd op marktwaarde. De reële waarde is berekend op basis van actuele aanschafprijzen of is bepaald door de historische aanschafwaarde met behulp van indexcijfers op het huidige prijspeil te brengen.

Vastgoedobjecten

Gezien de aard, diversiteit en locaties (stationsomgevingen) wordt de reële waarde van de vastgoedportefeuille niet periodiek bepaald, tenzij sprake is van indicaties op een bijzondere waardevermindering. Naar verwachting ligt de reële waarde hoger dan de boekwaarde van de vastgoedobjecten.

Beleggingen in financiële vaste activa

De reële waarde van schuldinvesteringen wordt bepaald op basis van de prijs per verslagdatum. De reële waarde aandeleninvestering (Eurofima) wordt bepaald op basis van de laatst beschikbare jaarrekening.

Derivaten

De reële waarde van derivaten wordt gevormd op basis van afgeleide marktnoteringen, waarbij rekening wordt gehouden met de actuele rente en de ingeschatte kredietwaardigheid van de tegenpartijen bij het contract.

Niet-afgeleide financiële verplichtingen

De reële waarde van niet-afgeleide financiële verplichtingen wordt bepaald ten behoeve van de informatieverzorging en berekend op basis van de contante waarde van toekomstige aflossingen en rentebetalingen, gedisconteerd tegen de marktrente per verslagdatum. Voor financiële leases wordt de marktrente bepaald aan de hand van vergelijkbare leaseovereenkomsten.

Leasing

Operationele leasebetalingen

Leaseovereenkomsten, waarbij de voor- en nadelen verbonden aan het eigendom geheel of nagenoeg niet bij de lessee liggen, worden als operationele lease aangemerkt. Operationele leasebetalingen worden lineair over de leaseperiode in de winst- en verliesrekening verwerkt.

Financiële leasebetalingen

Leaseovereenkomsten, waarbij de voor- en nadelen verbonden aan het eigendom geheel of nagenoeg geheel bij de lessee liggen, worden als financiële lease aangemerkt. De minimale leasebetalingen worden deels als financieringskosten opgenomen en deels als aflossing van de uitstaande verplichting. De financieringskosten worden zodanig toegerekend aan iedere periode van de totale leasetermijn, dat dit resulteert in een constante rentevoet over het resterende saldo van de verplichting.

Gesegmenteerde informatie

De Groep is niet verplicht te voldoen aan de eisen van IFRS 8 vanwege het feit dat geen sprake is van een beursnotering. Om te voldoen aan de eisen van de Nederlandse wet- en regelgeving is segmentinformatie naar geografisch gebied opgenomen ten aanzien van omzet en fte's.

Grondslagen geconsolideerd kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht wordt opgesteld via de indirecte methode en is opgesteld aan de hand van de vergelijking tussen begin- en eindbalans van het betreffende boekjaar. Hierbij wordt het resultaat aangepast voor mutaties die niet hebben geleid tot ontvangsten of uitgaven gedurende het boekjaar.

Sectie 2 Resultaat over het jaar

1. Opbrengsten

In de volgende tabel worden de opbrengsten uitgesplitst naar een combinatie van vervoersoort en geografische gebied.

(in miljoenen euro's)	2018	2017
Treingerelateerd vervoer in Nederland	2.510	2.425
Busgerelateerd vervoer in Nederland	-	129
Stationsontwikkeling en -exploitatie in Nederland	592	578
Treingerelateerd vervoer in het Verenigd Koninkrijk	2.248	1.527
Busgerelateerd vervoer in het Verenigd Koninkrijk	219	216
Treingerelateerd vervoer in Duitsland	357	246
Totaal opbrengsten	5.926	5.121

Onder Stationsontwikkeling en –exploitatie in Nederland is een bedrag begrepen van € 27 miljoen (2017: € 23 miljoen) met betrekking tot ontwikkelactiviteiten.

De toename van de opbrengsten van het treingerelateerd vervoer in het Verenigd Koninkrijk wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door de concessie West Midlands die in december 2017 is gestart. De opbrengst 2017 busgerelateerd vervoer in Nederland is afkomstig van de entiteit Qbuzz die per 31 augustus 2017 is vervreemd.

Waarderingsgrondslag

Opbrengsten

Opbrengsten worden verantwoord op basis van de vergoeding die is vastgelegd in een contract met een klant. De Groep boekt opbrengsten wanneer deze de controle over een goed of een dienst aan een klant overdraagt. Onder de omzet worden begrepen de vervoersopbrengsten en opbrengsten van de overige bedrijfsactiviteiten onder aftrek van kortingen en omzetbelasting.

Verlening van diensten en verkoop van goederen

Opbrengsten uit verkopen van reisrechten worden verantwoord op het moment dat het reisrecht ontstaat. Opbrengsten uit hoofde van abonnementen worden verwerkt in de loop van de tijd en verdeeld over periode in de winst-en-verliesrekening over de geldigheid van de abonnementsperiode.

Opbrengsten uit de verkoop van goederen worden in de winst-en-verliesrekening verwerkt wanneer de controle over de goederen aan de koper zijn overgedragen, de inning van de verschuldigde vergoeding waarschijnlijk is, de hiermee verband houdende kosten of eventuele retouren van goederen betrouwbaar kunnen worden ingeschat. Vergoedingen van de overheid of vergelijkbare instanties voortvloeiend uit vervoersovereenkomsten of vervoersconcessies worden in de winst-en-verliesrekening verantwoord in de tijd over de periode waarop de vergoeding betrekking heeft.

Huuropbrengsten

Huuropbrengsten uit vastgoedobjecten worden verwerkt in de winst-en-verliesrekening in de loop van de tijd waarbij deze worden opgenomen op basis van de duur van de huurperiode. Kosten van toezeggingen die worden gedaan als stimulering voor het sluiten van huurovereenkomsten worden als integraal deel van de totale huuropbrengsten verwerkt en lineair verdeeld over de contractperiode.

2. Kosten personeel

(in miljoenen euro's)	2018	2017*
Lonen en salarissen	1.629	1.488
Premies sociale verzekeringen	205	209
Pensioenlasten toegezegde-bijdrageregelingen	107	97
Pensioenlasten toegezegde-pensioenregelingen	32	24
Overige personeelskosten	82	69
Inhuur personeel	111	146
Totaal	2.166	2.033

* aangepast voor de stelselwijziging spoorwegpensioenregelingen Verenigd Koninkrijk, zoals toegelicht in Sectie 1.

De gemiddelde personeelsbezetting was als volgt:

(in fte)	2018	2017
Nederland	18.734	19.897
Verenigd Koninkrijk	12.936	10.402
Duitsland	1.657	1.105
Totaal	33.327	31.404

Voor Nederland is inbegrepen de gemiddelde personeelsbezetting van Qbuzz voor 2017 van 1.139 fte.

De personeelsbezetting ultimo boekjaar was als volgt:

(in fte)	2018	2017
Nederland	18.381	18.805
Verenigd Koninkrijk	13.162	12.785
Duitsland	2.028	1.447
Totaal	33.571	33.037

Beloningen van bestuurders

(in euro's)	Basissalaris	Alternatief voor aftopping pensioenopbouw	Uitbetaling leasebedrag	Vergoeding fiscale bijtelling directieauto	Div. vergoedingen	Pensioenlasten	Totaal 2017
De heer R.H.L.M. van Boxtel	449.944	41.524	-	13.662	4.368	14.431	523.929
De heer H.L.L. Groenewegen	352.898	29.878	15.720	3.540	4.584	14.431	421.051
Mevrouw M.E.F. Rintel	352.898	32.368	2.784	3.540	4.368	14.431	410.389
Mevrouw S.M. Zijderveld	352.898	29.878	15.720	3.540	4.368	14.431	420.835
De heer T.B. Smit	265.178	22.523	-	2.655	3.276	10.823	304.455
Totaal	1.773.815	156.172	34.224	26.937	20.963	68.547	2.080.658

(in euro's)	Basissalaris	Alternatief voor aftopping pensioenopbouw	Uitbetaling leasebedrag	Vergoeding fiscale bijtelling directieauto	Div. vergoedingen	Pensioenlasten	Totaal 2018
De heer R.H.L.M. van Boxtel	460.294	42.626	-	11.093	4.368	14.677	533.058
De heer H.L.L. Groenewegen	361.014	30.713	16.920	2.738	4.368	14.677	430.430
Mevrouw M.E.F. Rintel	361.014	33.272	2.784	2.738	4.368	14.677	418.852
Mevrouw S.M. Zijderveld	361.014	30.713	16.920	2.738	4.368	14.677	430.430
De heer T.B. Smit	361.014	30.713	-	2.738	4.368	14.677	413.510
Totaal	1.904.350	168.036	36.624	22.045	21.840	73.385	2.226.280

Voor een nadere toelichting op het beloningenbeleid van de raad van bestuur wordt verwezen naar hoofdstuk Beloning van de raad van bestuur in het bestuursverslag.

Beloningen aan managers op sleutelposities (exclusief raad van bestuur)

(in euro's)	Vaste en variabele beloning	Pensioenlasten	Beëindingsvergoeding (excl. juridische kosten)	Totaal
2017	2.558.381	98.835	-	2.657.216
2018	2.346.038	125.964	-	2.472.002

Beloning commissarissen

De ten laste van de vennootschap komende beloning van de commissarissen over 2018 bedraagt in totaal € 226.053 (2017: € 205.371). De beloning bestaat uit een vast honorarium en een vergoeding voor deelname aan één of meer commissies. De specificatie van de bedragen per commissaris is als volgt:

(in euro's)	2018	2017
G.J.A. van de Aast <i>Voorzitter RvC, lid risk- en auditcommissie en lid remuneratie- en nominatiecommissie</i>	45.624	44.344
J.J.M. Kremers <i>Voorzitter risk- en auditcommissie</i>	37.734	36.673
P. Rosenmöller <i>Voorzitter remuneratie- en nominatiecommissie, lid risk- en auditcommissie (vanaf 1 juli 2018) en Vice voorzitter RvC</i>	44.778	42.189
M.E. van Lier Lels <i>lid risk- en auditcommissie</i>	32.327	31.420
J.L. Stuijt <i>lid remuneratie- en nominatiecommissie en lid risk- en auditcommissie (vanaf 1 mei 2018)</i>	34.146	31.420
W.J. van der Feltz <i>(vanaf 1 mei 2017), lid risk- en auditcommissie (vanaf 1 mei 2018)</i>	31.444	19.325
Totaal	226.053	205.371

De vergoedingen 2018 voor de verschillende functies (exclusief onkostenvergoeding) zijn als volgt:

(in euro's)	2018
Voorzitter RvC	37.840
Vice voorzitter RvC	33.516
Lid RvC	28.110
Voorzitter risk- en auditcommissie	8.108
Lid risk- en auditcommissie	2.703
Voorzitter remuneratie- en nominatiecommissie	8.108
Lid remuneratie- en nominatiecommissie	2.703

Er zijn geen leningen, voorschotten of garantstellingen ten behoeve van leden van de raad van bestuur of commissarissen verstrekt door de vennootschap.

Alle aandelen van NV Nederlandse Spoorwegen zijn in handen van de Staat der Nederlanden. Er zijn geen rechten toegekend aan leden van de raad van bestuur, commissarissen of personeelsleden om aandelen in de vennootschap te nemen of te verkrijgen.

3. Afschrijvingskosten en bijzondere waardeverminderingen

(in miljoenen euro's)	2018	2017
Afschrijvingskosten Materiële vaste activa	291	301
Afschrijvingskosten Vastgoedobjecten	8	9
Afschrijvingskosten Immateriële vaste activa	62	45
Totaal afschrijvingskosten	361	355
Bijzondere waardeverminderingen en terugneming Materiële vaste activa	-	9
Bijzondere waardeverminderingen Vastgoedobjecten	-	5
Bijzondere waardeverminderingen Immateriële vaste activa	-	-
Totaal bijzondere waardeverminderingen	-	14
Totaal	361	369

Voor de toelichting op bijzondere waardeverminderingen van vaste activa wordt verwezen naar noot 14.

4. Verbruik grond- en hulpstoffen en voorraden

(in miljoenen euro's)	2018	2017
Materiaalverbruik	328	321
Energieverbruik	199	184
Totaal	527	505

5. Geactiveerde productie eigen bedrijf

De geactiveerde productie eigen bedrijf 2018 € 154 miljoen (2017: € 161 miljoen) heeft vooral betrekking op de revisie van treinen.

Waarderingsgrondslag

De activeerde productie eigen gebruik bevat de direct toerekenbare personeelskosten, kosten voor materialen en toerekenbare indirecte kosten die gebruikt zijn bij de constructie van activa voor eigen gebruik.

6. Kosten van uitbesteed werk en andere externe kosten

(in miljoenen euro's)	2018	2017
Kosten van uitbesteed werk	113	73
Schoonmaakkosten	100	95
Onderhoudswerkzaamheden	123	122
Automatiseringskosten	183	185
Totaal	519	475

De kosten van uitbesteed werk zijn kosten die betrekking hebben op de uitvoering van opdrachten aan derden die niet vallen onder de overige rubrieken binnen deze categorie.

7. Infraheffing en concessievergoeding

(in miljoenen euro's)	2018	2017
Nederlandse treinconcessies	394	381
Engelse treinconcessies	741	443
Duitse treinconcessies	145	106
Totaal	1.280	930

In de Infraheffing en concessievergoeding voor Engelse treinconcessies is een bedrag verantwoord van € 41 miljoen (2017: nihil) als gevolg van het Central London Employment (CLE)-mechanisme dat is begrepen in de Greater Anglia concessieovereenkomst met het ministerie van Transport. Hiervan heeft een bedrag van € 19 miljoen betrekking op voorgaande jaren. Het CLE-mechanisme is bedoeld om te voorkomen dat externe economische factoren een effect hebben op reizigersopbrengsten en berust op een veronderstelde samenhang tussen groeiende werkgelegenheid in centraal Londen en stijgende reizigersopbrengsten. Het is echter inmiddels duidelijk dat deze samenhang niet bestaat, hoogstwaarschijnlijk doordat woon-werkverkeer verandert en de populariteit van thuiswerken groeit. Daardoor bestaat de kans dat Greater Anglia, evenals andere concessies in de omgeving van Londen, meer moet betalen aan het ministerie van Transport voor een veronderstelde sterke groei van reizigers en omzet, zonder dat hier daadwerkelijk meer reizigers en inkomsten tegenover staan. Momenteel wordt geprobeerd de CLE-kwestie op te lossen. De huidige uitkomsten van het CLE-mechanisme hebben een significante invloed op de toekomstige winstgevendheid van Greater Anglia.

Waarderingsgrondslag

Correctiemechanismes HRN concessie

In de uitvoeringsovereenkomst met het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat is een aantal correctiemechanismen opgenomen ter vaststelling van de concessieprijs. De correctie die betrekking heeft op de gemiddelde rentabiliteit gedurende de concessie wordt als vordering verantwoord op het moment dat conform de berekeningssystematiek, zoals vastgelegd in de uitvoeringsovereenkomst, het recht ontstaat. De correctie wordt lineair verantwoord over de concessieduur. Overige (éénmalige) betalingen uit hoofde van de overeenkomst worden lineair verantwoord over de concessieduur.

Correctiemechanismes Engelse treinconcessies.

In de concessieovereenkomsten, voornamelijk met ministeries van Transport (Department for Transport, Transport Schotland) en de infrabeheerder Network Rail zijn een aantal correcties mechanismes opgenomen waaronder die voor 'Central London Employment (CLE)' waarmee de concessievergoeding kan worden aangepast en voor een vergoeding voor gedeelde inkomsten als gevolg van werkzaamheden aan de spoorinfrastructuur. De CLE is een index welke jaarlijks wordt aangepast, waarna de concessievergoeding in het betreffende verslagjaar hiervoor door de DfT kan worden aangepast en worden verantwoord. Het recht op vergoeding voor gedeelde inkomsten en de wijze van berekening is in het contractueel bepaald en zal worden opgenomen in het jaar waarin de derving heeft plaatsgevonden op basis van een ingeschatte berekening.

8. Overige bedrijfslasten

Tot de overige bedrijfslasten behoren onder meer verzekeringen, kosten van huisvesting en inventaris, honoraria controlerend accountant, publiciteitskosten, huur- en leasekosten bedrijfsmiddelen en dotaties aan voorzieningen.

Honoraria controlerend accountant

(in miljoenen euro's)	2018	2017
Wettelijke controles	3,4	2,5
Andere assuranceopdrachten	0,3	0,4
Belastingadviesdiensten	-	-
Overige dienstverlening	-	-
Totaal	3,7	2,9

De honoraria controlerend accountant bevatten de honoraria van zowel de diensten in Nederland als die van het buitenlandse netwerk.

9. Winstbelasting

(in miljoenen euro's)	2018	2017*
<i>Opgenomen in de winst-en-verliesrekening</i>		
Acute winstbelasting	-9	-148
Latente winstbelasting	-56	143
Totaal winstbelasting	-65	-5
Aansluiting met het effectieve belastingtarief		
Resultaat voor belasting	181	52
Belasting naar de winst volgens Nederlands belastingtarief vennootschapsbelasting (2018 en 2017: 25%)	-45	-13
Niet-aftekbare kosten	-4	-10
Overige permanente verschillen	2	9
Effect van het belastingtarief in buitenlandse jurisdicties (ander tarief)	4	20
Terugname afwaardering latente belastingvordering	-	67
Wijziging tarief latente belastingposities	-22	-
Afwikkeling voorgaande jaren	-	-78
Totaal winstbelasting	-65	-5
Winstbelasting op baten en lasten in het totaalresultaat	-	-

* aangepast voor de stelselwijziging spoorwegpensioenregelingen Verenigd Koninkrijk, zoals toegelicht in Sectie 1.

De vennootschapsbelasting is berekend op basis van de geldende belastingtarieven in Nederland, Verenigd Koninkrijk, Ierland, en Duitsland, rekening houdend met de fiscale bepalingen die permanente verschillen geven tussen de bedrijfseconomische en de fiscale resultaatbepaling. De fiscale bepalingen omvatten onder andere de deelnemingsvrijstelling en de beperking van aftrekbare kosten.

De effectieve belastingdruk over het resultaat voor vennootschapsbelasting bedraagt 36% (2017: 10%). Over de fiscale aangiften tot en met 2015 bestaat overeenstemming met de Belastingdienst. Over 2015 is een definitieve aanslag ontvangen. Over de daarop volgende jaren is nog geen definitieve aanslag ontvangen. In de jaarrekeningen van voorgaande jaren en in dit jaar is de belasting verantwoord op basis van de ingediende aangiften tot en met 2017 en de daarin gehanteerde uitgangspunten en eventuele correcties op voorgaande jaren.

De tarieven voor de vennootschapsbelastingen voor de komende jaren zijn verlaagd (zie noot 10). Het effect van de herrekening van de latenties heeft geleid tot een afwaardering van de latenties voor een bedrag van € 22 miljoen en is verwerkt in de winst-en-verliesrekening 2018.

Waarderingsgrondslag

De belasting over de winst of het verlies over de verslagperiode omvat de over de verslagperiode verschuldigde en verrekenbare winstbelastingen en latente winstbelastingen. De winstbelasting wordt in de winst-en-verliesrekening opgenomen, behoudens voor zover deze betrekking heeft op posten die rechtstreeks in het eigen vermogen via het totaalresultaat worden opgenomen, in welk geval de belasting in het eigen vermogen via het totaalresultaat wordt verwerkt.

Alle belastingposten worden opgenomen tegen de nominale waarde.

De over het boekjaar verschuldigde en verrekenbare belasting is de naar verwachting te betalen belasting over de belastbare winst over de verslagperiode, berekend aan de hand van belastingtarieven die gelden op balansdatum en correcties op de over voorgaande jaren verschuldigde belasting.

Nagenoeg alle tot de Groep behorende dochterondernemingen zijn voor de vennootschapsbelasting gevoegd in de fiscale eenheid NS, met uitzondering van buitenlandse concernonderdelen.

10. Latente winstbelasting

Het verloop van de latente belastingvorderingen en -verplichtingen is als volgt:

(in miljoenen euro's)	Netto balans per 1 januari 2017	verwerkt in winst-en-verliesrekening	verwerkt in overig totaalresultaat	overige mutaties	Netto posities per 31 december 2017	Latente belasting vordering	Latente belasting verplichtingen
Materiële vaste activa	-118	201	-	-	83	111	28
Immateriële vaste activa	-9	-1	-	-8	-18	-	18
Financiële vaste activa	-3	-4	-2	1	-8	4	12
Vorderingen	-	-	-	2	2	-	-2
Voorzieningen	1	-	-	-2	-1	-	1
Aan komende jaren toe te rekenen baten	65	-8	-	1	58	58	-
Leningen en overige financiële verplichtingen	4	-1	-	-1	2	2	-
Overige posten	-2	2	-	-1	-1	1	2
Verliescompensatie	131	-46	-	-1	84	84	-
Latente belastingvorderingen (schulden)	69	143	-2	-9	201	260	59

(in miljoenen euro's)	Netto balans per 1 januari 2018	verwerkt in winst-en-verliesrekening	verwerkt in overig totaalresultaat	overige mutaties	Netto posities per 31 december 2018	Latente belasting vordering	Latente belasting verplichtingen
Materiële vaste activa	83	-12	-	-	71	93	22
Immateriële vaste activa	-18	-	-	-	-18	-	18
Financiële vaste activa	-8	2	-	3	-3	4	7
Vorderingen	2	-2	-	-	-	-	-
Voorzieningen	-1	3	-	-	2	2	-
Aan komende jaren toe te rekenen baten	58	-15	-	-	43	43	-
Leningen en overige financiële verplichtingen	2	-2	-	-	-	-	-
Overige posten	-1	4	-	-	3	4	1
Verliescompensatie	84	-34	-	-	50	50	0
Latente belastingvorderingen (schulden)	201	-56	-	3	148	196	48

Netto operationele verliezen die aangemerkt worden als fiscale verliezen volgens Nederlandse belastingwetten die door Nederlandse dochterondernemingen ontstaan kunnen in het algemeen worden verrekend met toekomstige winsten gerealiseerd in de negen jaar na het jaar waarin het verlies is geleden, en kan worden verrekend met de winst van het jaar voorafgaand aan het verliesjaar. Voor de posities in buitenlandse ondernemingen gelden vergelijkbare regels.

Op 31 december 2017 is na afstemming met de relevante fiscale autoriteiten de HRN materieelportefeuille die is ondergebracht bij Ierse dochter NSFSC versneld overgedragen naar een Nederlandse vennootschap. Deze vennootschap maakt deel uit van de fiscale eenheid in Nederland.

Op 31 december 2018 heeft de Groep latente belastingvorderingen ten bedrage van € 156 miljoen voor de fiscale eenheid in Nederland (31 december 2017: € 233 miljoen). Deze latente belastingvorderingen worden deels gedekt door latente belastingverplichtingen die in de referentieperiode tot en met 2025 tot belastbare winst leiden en geprognoseerde winsten tot en met 2025 welke hoofdzakelijk gebaseerd zijn op het Concernplan 2019 - 2023. Bij de prognoses is uitgegaan van de huidige samenstelling van de activiteiten van de Groep en met inachtneming van de HRN concessie die per 1 januari 2015 is ingegaan en het effect van de overdracht van de HRN materieelportefeuille van de Ierse dochter NSFSC naar Nederland op 31 december 2017. Gezien de verwachte winstgevendheid in Nederland zal de latente belastingvordering verliescompensatie in 2019 zijn gerealiseerd.

Voor de Nederlandse vennootschapsbelasting geldt voor 2018 een tarief van 25% (2017: 25%). Voor de berekening van de latente belastingpositie van de Nederlandse entiteiten is uitgegaan van het geldende tarief van 25% voor 2019, 22,55% voor 2020 en 20,5% voor de jaren erna. Voor de berekening van de latente belastingpositie van de entiteiten van het Verenigd Koninkrijk is uitgegaan van het geldende tarief van 19% voor 2019 en van 17% van de jaren erna.

Waarderingsgrondslag

De latente belastingvorderingen en -verplichtingen worden gevormd voor tijdelijke verschillen tussen de boekwaarde van activa en verplichtingen in de financiële verslaggeving en de fiscale boekwaarde van die posten. De berekening hiervan is gebaseerd op de belastingtarieven die naar verwachting van toepassing zullen zijn bij terugname van de tijdelijke verschillen op basis van de belastingtarieven die per verslagdatum zijn vastgesteld of materieel zijn vastgesteld.

Latente belastingvorderingen, met inbegrip van die voortvloeiend uit voorwaartse verliescompensatie, worden gewaardeerd indien het waarschijnlijk is dat voldoende fiscale winst beschikbaar zal zijn waarmee verliezen kunnen worden gecompenseerd en verrekening mogelijkheden kunnen worden benut.

Saldering van latente belastingvorderingen en latente belastingsschulden vindt uitsluitend plaats indien sprake is van een formeel recht tot saldering en de onderneming het voornemen heeft tot gelijktijdige verrekening van latente belastingposities. Latente belastingposities worden opgenomen tegen de nominale waarde.

Sectie 3 Vaste activa en investeringen

11. Materiële vaste activa

(in miljoenen euro's)	Terreinen	Bedrijfsgebouwen	Overige vaste installaties	Rollend materieel	Onderdelen	Apparatuur en bedrijfsmaterieel	Werken en materieel in constructie	Totaal
Samenstelling 1 januari 2017								
Aanschaffingsprijs	168	750	144	6.139	97	529	672	8.499
Gecumuleerde afschrijvingen en waardeverminderingen	30	320	114	3.906	71	404	-	4.845
Boekwaarde per 1 januari 2017	138	430	30	2.233	26	125	672	3.654
Mutaties in 2017								
Investeringen							508	508
Activeringen	5	37	12	250	6	88	-398	-
Bedrijfsovername	-	-	-	-	-	6	-	6
Afschrijvingen	-3	-26	-7	-236	-3	-26	-	-301
Koersverschillen	-	-	-	-	-	-1	-	-1
Desinvesteringen	-2	-1	-1	-1	-	-4	-	-9
Bijzondere waardeverminderingen	-	-6	-	-1	-	-2	-	-9
Terugneming bijzondere waardeverminderingen	-	-	-	-1	-	-	-	-1
Overige mutaties	-14	15	3	-	-	-4	-2	-2
Totaal mutaties boekjaar	-14	19	7	11	3	57	108	191
Samenstelling 31 december 2017								
Aanschaffingsprijs	156	780	153	6.315	97	603	780	8.884
Gecumuleerde afschrijvingen en waardeverminderingen	32	331	116	4.071	68	421	-	5.039
Boekwaarde per 31 december 2017	124	449	37	2.244	29	182	780	3.845
Mutaties in 2018								
Investeringen							792	792
Activeringen	1	65	17	510	1	71	-665	-
Bedrijfsovername	-	-	-	-	-	-	-	-
Afschrijvingen	-3	-26	-8	-220	-3	-31	-	-291
Koersverschillen	-	-	-	-	-	-1	-	-1
Desinvesteringen	-4	-	-	-187	-	-3	-	-194
Bijzondere waardeverminderingen	-	-	-	-	-	-	-	-
Terugneming bijzondere waardeverminderingen	-	-	-	-	-	-	-	-
Overige mutaties	1	-	-	-175	1	-	1	-172
Totaal mutaties boekjaar	-5	39	9	-72	-1	36	128	134
Samenstelling 31 december 2018								
Aanschaffingsprijs	154	839	167	6.394	69	642	908	9.173
Gecumuleerde afschrijvingen en waardeverminderingen	35	351	121	4.222	41	424	-	5.194
Boekwaarde per 31 december 2018	119	488	46	2.172	28	218	908	3.979

In 2018 is materieel met een boekwaarde van € 185 miljoen verkocht aan een derde partij en dit materieel wordt vanaf dat moment gehuurd (in de vorm van operational lease). Het resultaat van deze transactie is niet materieel.

In 2018 is onder de overige mutaties de overheveling van materiële vaste activa naar de categorie aangehouden voor verkoop opgenomen voor een bedrag van € 174 miljoen (zie noot 18).

Een deel van de treinen die op de balans zijn opgenomen, maakte tot begin 2018 deel uit van in het verleden afgesloten crossborder-leasetransacties. De boekwaarde van het rollend materieel dat ultimo 2018 in crossborder leases is ondergebracht bedraagt € nihil (2017: € 73 miljoen).

Ten behoeve van Eurofima-leningen zijn tot begin 2018 zekerheden verstrekt in de vorm van een pandrecht op rollend materieel (zie ook noot 31). De boekwaarde hiervan is € nihil (2017: € 4 miljoen).

Waarderingsgrondslag

Materiële vaste activa worden gewaardeerd tegen kostprijs verminderd met cumulatieve afschrijvingen en cumulatieve bijzondere waardeverminderingverliezen. De kostprijs van zelfvervaardigde activa omvat materiaalkosten, directe arbeidskosten, een redelijk deel van de indirecte productiekosten en geactiveerde financieringskosten. Voor zover relevant worden de geschatte kosten van de ontmantelings- en verwijderingskosten van het actief en de herstelkosten van de locatie waar de activa zich bevinden aan de kostprijs toegevoegd.

Computersoftware die integraal onderdeel vormt van de computerapparatuur wordt geactiveerd als onderdeel van de betreffende apparatuur. Activa waarvan enkel het economisch eigendom bij de Groep berust, worden op de balans opgenomen.

Winsten en verliezen op de verkoop van een materieel vast actief worden vastgesteld aan de hand van een vergelijking van de verkoopopbrengsten met de boekwaarde van de materiële vaste activa en worden netto verantwoord onder de opbrengsten in de winst-en-verliesrekening.

Componenten

Indien materiële vaste activa bestaan uit onderdelen met een ongelijke gebruiksduur, worden deze componenten als afzonderlijke posten gespecificeerd onder de materiële vaste activa.

In de boekwaarde van een materieel vast actief wordt de kostprijs opgenomen van de vernieuwing (van een deel) van dat actief wanneer die uitgaven worden gedaan en indien het waarschijnlijk is dat de vernieuwing leidt tot toekomstige economische voordelen. Alle andere kosten voor de instandhouding van de activa worden als last in de winst-en-verliesrekening opgenomen wanneer zij worden gemaakt.

Afschrijvingen

Afschrijvingen op materiële vaste activa geschieden lineair en onder aftrek van de restwaarde en op basis van de geschatte gebruiksduur van iedere afzonderlijk materieel vast actief. Afschrijvingen worden ten laste van de winst- en verliesrekening gebracht.

Geleasede activa (financial lease) worden, behalve indien het redelijkerwijs zeker is dat de Groep de geleasede activa aan het einde van de leasetermijn in eigendom zal nemen, afgeschreven over de termijn van de leaseovereenkomst of de gebruiksduur, afhankelijk van welke korter is. Op terreinen wordt niet afgeschreven met uitzondering van bestrating. De geschatte economische gebruiksduur luidt voor de materiële vaste activa als volgt:

Type activa	Afschrijvingstermijn
Gebouwen	gedifferentieerd naar componenten (15-100 jaar); gemiddeld 40 jaar
Overige vaste installaties	10-25 jaar
Treinen	20 jaar
Bussen	6-15 jaar
Apparatuur en bedrijfsmaterieel	3-10 jaar

De aangegeven gebruiksduur is een gemiddelde van de daaronder begrepen activa en van de eventuele componenten waaruit de activa bestaan.

De afschrijvingsmethode, de resterende gebruiksperiode en de restwaarde worden jaarlijks beoordeeld.

Indien een materieel vast actief door wijziging van het gebruik bestemd wordt als vastgoedobject of indien een vastgoedobject bestemd wordt voor eigen gebruik, vindt overboeking plaats naar vastgoedobjecten respectievelijk materiële vaste activa. Omdat de waardering van beide categorieën vaste activa gelijk is, geschiedt de overboeking tegen de boekwaarde.

12. Vastgoedobjecten

(in miljoenen euro's)

Totaal vastgoed

Samenstelling 1 januari 2017

Aanschaffingsprijs	306
Gecumuleerde afschrijvingen en waardeverminderingen	-109
Boekwaarde per 1 januari 2017	197

Mutaties in 2017

Investeringen	7
Afschrijvingen	-9
Desinvesteringen	-4
Bijzondere waardeverminderingen	-5
Terugneming bijzondere waardeverminderingen	-
Overige mutaties	-16
Totaal mutaties boekjaar	-27

Samenstelling 31 december 2017

Aanschaffingsprijs	304
Gecumuleerde afschrijvingen en waardeverminderingen	-134
Boekwaarde per 31 december 2017	170

Mutaties in 2018

Investeringen	-
Afschrijvingen	-8
Desinvesteringen	-8
Bijzondere waardeverminderingen	-
Terugneming bijzondere waardeverminderingen	-
Overige mutaties	-3
Totaal mutaties boekjaar	-19

Samenstelling 31 december 2018

Aanschaffingsprijs	282
Gecumuleerde afschrijvingen en waardeverminderingen	-131
Boekwaarde per 31 december 2018	151

Gezien de aard, diversiteit en locaties (stationsomgevingen) wordt de reële waarde van de vastgoedportefeuille niet periodiek bepaald, tenzij sprake is van een bijzondere waardevermindering. Naar verwachting ligt de reële waarde hoger dan de boekwaarde van de vastgoedobjecten.

De vastgoedobjecten bestaan naast bedrijfspanden ook uit andere vastgoedobjecten die aan derden zijn verhuurd of als strategisch vastgoed worden aangehouden. De huurovereenkomsten bevatten doorgaans een periode van enkele jaren waarin opzegging niet mogelijk is. Daarna wordt met de huurder over verlenging onderhandeld. De totale contractuele huursom tot einde van de huurcontracten bedraagt ultimo 2018 circa € 208 miljoen. Er worden geen voorwaardelijke huurbedragen in rekening gebracht.

De directe verhuuropbrengsten bedragen € 30 miljoen (2017: € 32 miljoen). De directe verhuurkosten betreffen onderhoudskosten, onroerendzaaklasten en directe beheerkosten voor in totaal € 7 miljoen (2017: € 9 miljoen).

Waarderingsgrondslag

Vastgoedobjecten omvatten vastgoed dat wordt aangehouden om huuropbrengsten of een waardestijging, of beide te realiseren. Vastgoedobjecten worden gewaardeerd tegen kostprijs verminderd met cumulatieve afschrijvingen en cumulatieve bijzondere waardeverminderingverliezen. De kostprijs van zelfvervaardigde activa omvat materiaalkosten, directe arbeidskosten, een redelijk deel van de indirecte productiekosten en financieringskosten. Voor zover relevant worden de geschatte kosten van de ontmantelings- en verwijderingskosten van het actief en de herstelkosten van de locatie waar de activa zich bevinden aan de kostprijs toegevoegd.

Voor vastgoedobjecten gelden de volgende grondslagen:

Componenten

Indien vastgoedobjecten bestaan uit onderdelen met een ongelijke gebruiksduur, worden deze componenten als afzonderlijke posten gespecificeerd onder de vastgoedobjecten.

In de boekwaarde van een vastgoedobject wordt de kostprijs opgenomen van de vernieuwing (van een deel) van dat actief wanneer die uitgaven worden gedaan en indien het waarschijnlijk is dat de vernieuwing leidt tot toekomstige economische voordelen. Alle andere kosten voor de instandhouding van de activa worden als last in de winst-en-verliesrekening opgenomen wanneer zij worden gemaakt.

Afschrijvingen

Afschrijvingen op vastgoedobjecten geschieden lineair en onder aftrek van de restwaarde en op basis van de geschatte gebruiksduur van iedere afzonderlijk materieel vast actief. Afschrijvingen worden ten laste van de winst-en-verliesrekening gebracht.

De geschatte economische gebruiksduur luidt voor de vastgoedobjecten als volgt:

Type activa	Afschrijvingstermijn
Fundering en onderbouw	100 jaar
Skelet en kern	50 jaar
Gevels en buitenwanden	33 jaar
Dakbedekking	15 jaar
Binnenafwerking	15 jaar
Technische installaties	15 jaar

De aangegeven gebruiksduur is een gemiddelde van de daaronder begrepen activa en van de eventuele componenten waaruit de activa bestaan. De afschrijvingsmethode, de resterende gebruiksperiode en de restwaarde worden jaarlijks beoordeeld.

13. Immateriële vaste activa

(in miljoenen euro's)	Goodwill	Software	Totaal
Samenstelling 1 januari 2017			
Aanschaffingsprijs	20	469	489
Gecumuleerde afschrijvingen en waardeverminderingen	-	232	232
Boekwaarde per 1 januari 2017	20	237	257
Mutaties in 2017			
Investeringen	-	103	103
Bedrijfsovername	18	28	46
Afschrijvingen	-	-45	-45
Desinvesteringen	-	-	-
Bijzondere waardeverminderingen	-	-	-
Terugneming bijzondere waardeverminderingen	-	-	-
Overige mutaties	-	-4	-4
Totaal mutaties boekjaar	18	82	100
Samenstelling 31 december 2017			
Aanschaffingsprijs	38	604	642
Gecumuleerde afschrijvingen en waardeverminderingen	-	285	285
Boekwaarde per 31 december 2017	38	319	357
Mutaties in 2018			
Investeringen	-	117	117
Bedrijfsovername	-	-	-
Afschrijvingen	-	-62	-62
Desinvesteringen	-	-	-
Bijzondere waardeverminderingen	-	-	-
Terugneming bijzondere waardeverminderingen	-	-	-
Overige mutaties	-	4	4
Totaal mutaties boekjaar	-	59	59
Samenstelling 31 december 2018			
Aanschaffingsprijs	38	725	763
Gecumuleerde afschrijvingen en waardeverminderingen	-	347	347
Boekwaarde per 31 december 2018	38	378	416

De toename van de goodwill in 2017 heeft betrekking op de uitbreiding van het belang van Westfalenbahn van 25% naar 100%. De resterende goodwill heeft betrekking op onze activiteiten in het Verenigd Koninkrijk en Duitsland.

Waarderingsgrondslag

Goodwill

Alle bedrijfscombinaties worden administratief verwerkt via toepassing van de overnamemethode. Goodwill betreft het bedrag dat voortvloeit uit de overname van dochterondernemingen, geassocieerde deelnemingen en joint ventures. Goodwill komt overeen met het verschil tussen de kostprijs van de overname en de reële waarde van de overgenomen identificeerbare activa en passiva op het moment van aankoop. Goodwill wordt gewaardeerd tegen kostprijs verminderd met cumulatieve bijzondere waardeverminderingen.

Negatieve goodwill die bij een overname ontstaat, wordt direct in de winst-en-verliesrekening opgenomen.

Overige immateriële vaste activa

De overige door de Groep verworven of geproduceerde immateriële vaste activa met een eindige gebruiksduur, worden gewaardeerd tegen kostprijs verminderd met cumulatieve amortisatie en cumulatieve bijzondere waardeverminderingverliezen.

Uitgaven na eerste opname voor geactiveerde immateriële vaste activa worden uitsluitend geactiveerd wanneer hierdoor de toekomstige economische voordelen toenemen die zijn besloten in het specifieke actief waarop zij betrekking hebben. Alle overige uitgaven, inclusief intern gegenereerde goodwill en handelsmerken, worden als last in de winst-en-verliesrekening opgenomen wanneer zij worden gemaakt.

De amortisatie geschiedt lineair ten laste van de winst-en-verliesrekening op basis van de geschatte gebruiksduur van de immateriële vaste activa, behoudens goodwill, vanaf de datum dat deze beschikbaar zijn voor gebruik. De geschatte gebruiksduur luidt als volgt:

- Software 3-10 jaar
- Contracten 5-10 jaar

14. Bijzondere waardeverminderingen of terugneming ervan van vaste activa

De kasstromen die gebruikt zijn voor de vaststelling van bijzondere waardeverminderingen zijn gebaseerd op de door de desbetreffende eenheid opgestelde businessplannen voor een periode van minimaal 5 jaar. Per kasstroomgenererende eenheid is een gewogen gemiddelde disconteringsvoet vastgesteld overeenkomstig met die van vergelijkbare bedrijven. De berekeningen die leiden tot bijzondere waardeverminderingen en terugnemingen hiervan zijn gebaseerd op een gewogen gemiddelde disconteringsvoet na belastingen die ligt op 5% (2017: 6%).

Waarderingsgrondslag

De boekwaarde van de vaste activa van de Groep, wordt per iedere verslagdatum opnieuw gezien om te bepalen of er aanwijzingen zijn voor bijzondere waardeverminderingen. Indien dergelijke aanwijzingen bestaan, wordt een schatting gemaakt van de realiseerbare waarde van het actief. Van goodwill en immateriële vaste activa die nog niet gebruiksklaar zijn, wordt op iedere verslagdatum een schatting gemaakt van de realiseerbare waarde.

Voor een actief of een kasstroomgenererende eenheid is de realiseerbare waarde gelijk aan de hoogste van de bedrijfswaarde of de reële waarde minus verkoopkosten. Bij het bepalen van de bedrijfswaarde wordt de contante waarde van de geschatte toekomstige kasstromen voor belasting berekend met behulp van een disconteringsvoet voor belasting die een afspiegeling is van zowel de actuele markttransacties van de tijdswaarde van geld als van de specifieke risico's met betrekking tot het actief. Voor de toetsing op bijzondere waardeverminderingen worden activa samengevoegd in de te onderscheiden groep activa die uit voortgaand gebruik kasstromen genereert die in grote lijnen onafhankelijk zijn van andere activa en groepen (de 'kastroomgenererende eenheid'). De in een bedrijfscombinatie verworven goodwill wordt voor de toetsing op bijzondere waardeverminderingen toegerekend aan kasstroomgenererende eenheden die naar verwachting zullen profiteren van de synergievoordelen van de combinatie.

Een bijzonder waardeverminderverslies wordt opgenomen indien de boekwaarde van een actief of de kasstroomgenererende eenheid waartoe het actief behoort, hoger is dan de geschatte realiseerbare waarde. Bijzondere waardeverminderversliesen worden in de winst-en-verliesrekening opgenomen. Bijzondere waardeverminderversliesen opgenomen met betrekking tot kasstroomgenererende eenheden worden eerst in mindering gebracht op de boekwaarde van eventueel aan de eenheden toegerekende goodwill, en vervolgens naar rato in mindering gebracht op de boekwaarde van de overige activa van de eenheid (of groep van eenheden).

Met betrekking tot goodwill worden geen bijzondere waardeverminderversliesen teruggenomen. Voor andere activa worden in voorgaande perioden opgenomen bijzondere waardeverminderversliesen bij elke verslagdatum beoordeeld op indicaties dat het verlies afgenomen is of niet langer bestaat. Een bijzonder waardeverminderverslies wordt teruggenomen als de schattingen zijn veranderd aan de hand waarvan de realiseerbare waarde was bepaald. Een bijzonder waardeverminderverslies wordt uitsluitend teruggenomen voor zover de boekwaarde van het actief niet hoger is dan de boekwaarde, na aftrek van afschrijvingen of amortisatie, die zou zijn bepaald als geen bijzonder waardeverminderverslies was opgenomen.

15. Investerings verwerkt volgens de equity-methode

De financiële gegevens van de investeringen verwerkt volgens de equity-methode met een boekwaarde van € 17 miljoen (2017: € 26 miljoen) zijn als volgt:

Naam entiteit (in miljoenen euro's)	Merseyrail Ltd	Overige joint ventures	Totaal joint ventures	Overige deelnemingen	Totaal
Procentueel Belang	50,00%				
2017					
Vlottende activa	51	29		17	
waarvan Geldmiddelen en kasequivalenten	40	25		10	
Vaste activa	6	2		6	
Kortlopende verplichtingen	43	7		11	
waarvan kortlopende financiële verplichtingen	-	-	-	1	
Langlopende verplichtingen	-	-		-	
waarvan langlopende financiële verplichtingen	-	-		-	
Netto vermogen (op basis van 100%)	13	22		12	
Boekwaarde investeringen verwerkt volgens equity-methode	7	12	19	7	26
Omzet	174	29		34	
Afschrijvingskosten en bijzondere waardeverminderingen	2	-		4	
Resultaat uit bedrijfsactiviteiten	21	10		-	
Financieringsbaten	-	-		-	
Financieringslasten	-	-		-	
Winstbelasting	5	1		-	
Winst over de verslagperiode	21	10		-	
Totaalresultaat over de verslagperiode	21	8		1	
Aandeel in resultaat investeringen verwerkt volgens de equity-methode	12	4	16	4	20
Aandeel in overige totaalresultaat	-	-	-	-	-
Aandeel in totaalresultaat investeringen verwerkt volgens de equity-methode	12	4	16	4	20
Ontvangen dividend	10	10	20	2	22

Naam entiteit (in miljoenen euro's)	Merseyrail Ltd	Overige joint ventures	Totaal joint ventures	Overige deelnemingen	Totaal
Procentueel belang	50,00%				
2018					
Vlottende activa	50	8		17	
waarvan Geldmiddelen en kasequivalenten	38	7		7	
Vaste activa	5	-		6	
Kortlopende verplichtingen	42	4		9	
waarvan kortlopende financiële verplichtingen	-	-		-	
Langlopende verplichtingen	-	-		-	
waarvan langlopende financiële verplichtingen	-	-		-	
Netto vermogen (op basis van 100%)	13	3		12	
Boekwaarde investeringen verwerkt volgens 'equity'-methode	8	2	10	7	17
Omzet	183	7		34	
Afschrijvingskosten en bijzondere waardeverminderingen	2	-		3	
Resultaat uit bedrijfsactiviteiten	25	2		-	
Financieringsbaten	-	-		-	
Financieringslasten	-	-		-	
Winstbelasting	4	-		-	
Winst over de verslagperiode	20	2		-	
Totaalresultaat over de verslagperiode	20	1		1	
Aandeel in resultaat investeringen verwerkt volgens de 'equity'-methode	11	3	14	-	14
Aandeel in overige totaalresultaat	-	-	-	-	-
Aandeel in totaalresultaat investeringen verwerkt volgens de 'equity'-methode	11	3	14	-	14
Ontvangen dividend	11	3	14	-	14

Belangen in joint ventures

Merseyrail Services Holding Company Ltd

De Merseyrail-concessie wordt in 50/50 joint-arrangement uitgevoerd met Serco, een beursgenoteerde Britse onderneming. NS en Serco hebben gezamenlijke zeggenschap en elk een 50% financieel belang in de holding entiteit. De concessie is ondergebracht in een zelfstandige entiteit, waarin de desbetreffende holding een 100% belang heeft. De resultaten van de holding worden 50/50 uitgekeerd aan NS en Serco.

Ten aanzien van de investeringen verwerkt volgens de equity-methode zijn er geen materiële voorwaardelijke activa en/of verplichtingen. Ten aanzien van de waardering van de belangen in joint ventures zijn er geen significante schattingen en beoordelingen.

Een volledige lijst van groepsmaatschappijen, geassocieerde deelnemingen en joint ventures in overeenstemming met de volgens de artikelen 2:379 en 2:414 BW vereiste vermeldingen is neergelegd op het kantoor van het Handelsregister te Utrecht.

Waarderingsgrondslag

De belangen van de Groep in investeringen verwerkt volgens de equity-methode bestaan uit belangen in geassocieerde deelnemingen en in joint ventures.

Geassocieerde deelnemingen zijn die entiteiten waarin de Groep invloed van betekenis heeft op het financiële en operationele beleid, maar waarover zij geen zeggenschap heeft. Een joint venture is een overeenkomst waarover de Groep gezamenlijke zeggenschap uitoefent, en waarbij de Groep eerder rechten heeft ten aanzien van de netto-activa van de overeenkomst dan rechten ten aanzien van de activa en verplichtingen ten aanzien van de schulden.

Geassocieerde deelnemingen en joint ventures waarover gezamenlijk de zeggenschap wordt uitgeoefend, worden verantwoord op basis van de equity-methode en worden bij de eerste opname gewaardeerd tegen kostprijs. In die kostprijs van de investering zijn de transactiekosten inbegrepen. Na de eerste verantwoording bevat de geconsolideerde jaarrekening het aandeel van de Groep in de gerealiseerde en niet-gerealiseerde resultaten van de investeringen verwerkt volgens de equity-methode, tot aan de datum waarop voor het laatst sprake is van invloed van betekenis.

Sectie 4 Werkkapitaal

16. Voorraden

(in miljoenen euro's)	31 december 2018	31 december 2017
Onderhoudsmaterialen	141	133
Projecten in aanbouw onverkocht	2	8
Handelsgoederen	26	20
Totaal	169	161

De voorraden onderhoudsmaterialen bestaan uit grondstoffen en materialen, ten behoeve van de productie en onderhoud van halffabricaten en eindproducten van het onderhoudsbedrijf. In 2018 bedraagt de als last opgenomen vermindering van de voorraadwaarde tot netto-opbrengstwaarde € 18 miljoen (2017: € 10 miljoen). De cumulatieve waardevermindering, na onttrekkingen, bedraagt ultimo 2018 € 104 miljoen (2017: € 97 miljoen).

Waarderingsgrondslag

De voorraden worden opgenomen tegen kostprijs of tegen netto-opbrengstwaarde indien deze lager is. De netto-opbrengstwaarde is de geschatte verkoopprijs in het kader van de normale bedrijfsvoering, verminderd met de geschatte kosten van voltooiing en de verkoopkosten.

De kostprijs van de voorraden is gebaseerd op de inkooprijzen respectievelijk kostprijzen en omvat de uitgaven gedaan bij verwerving van de voorraden en daarop betrekking hebbende inkoopkosten. De kostprijs van voorraden gereed product en onderhanden projecten omvat een redelijk deel van de indirecte kosten op basis van de normale productiecapaciteit.

17 Debiteuren en overige vorderingen

(in miljoenen euro's)	31 december 2018	31 december 2017
Vorderingen op opdrachtgevers uit onderhanden projecten	-	-
Debiteuren	305	246
Nog te factureren opbrengsten	268	208
Overige belastingen en sociale lasten	42	26
Overige vorderingen	215	168
Totaal	830	648

Onder de debiteuren en overige vorderingen is een bedrag opgenomen van € 8 miljoen (2017: € 3 miljoen) met betrekking tot ProRail en Rijksoverheid.

Abellio ScotRail heeft een vordering uitstaan op Network Rail in verband met werkzaamheden rondom het station Glasgow Queen Street in 2016, waardoor nog altijd het aantal reizigers, en daarmee de omzet, negatief wordt beïnvloed. Met Network Rail zijn besprekingen gaande over de hoogte van de vergoeding voor gedeelde inkomsten. Een deel van de vergoeding is in 2017 reeds ontvangen. Voor de resterende vergoeding heeft het management een inschatting opgenomen op basis van een berekening welke is uitgevoerd door een externe partij. Per 31 december 2018 heeft Abellio Scotrail hiervoor een vordering opgenomen, die vanwege het bovenstaande een significante schattingsonzekerheid kent.

De ouderdomsopbouw van de debiteuren op de verslagdatum was als volgt:

(in miljoenen euro's)	31 december 2018		31 december 2017	
	Bruto	Voorzien	Bruto	Voorzien
Nog niet opeisbaar	198	-	206	-
Opeisbaar 0-30 dagen	86	-	23	-
Opeisbaar 31-120 dagen	17	1	14	-
Opeisbaar 121-180 dagen	1	-	3	1
Opeisbaar 181-360 dagen	2	1	1	1
Opeisbaar meer dan een jaar	4	1	3	2
Totaal	308	3	250	4

Bijzondere waardeverminderingverliezen

Mutaties in de voorziening voor bijzondere waardeverminderingen met betrekking tot debiteuren gedurende het jaar waren als volgt:

(in miljoenen euro's)	2018	2017
Stand per 1 januari	4	6
Toevoegingen	4	1
Verbruik	-3	-2
Vrijval	-2	-1
Stand per 31 december	3	4

Waarderingsgrondslag

De debiteuren en overige vorderingen worden bij eerste opname gewaardeerd tegen reële waarde plus eventuele direct toerekenbare transactiekosten. Na eerste opname worden deze gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs met behulp van de effectieve-rentemethode.

De Groep vormt een voorziening voor bijzondere waardeverminderingen ter grootte van de geschatte verliezen uit hoofde van handels- en overige vorderingen. De belangrijkste onderdelen van deze voorziening zijn een specifieke verliesvoorziening voor afzonderlijke belangrijke posities en een collectieve verliesvoorziening voor groepen vergelijkbare activa in verband met verliezen die zijn geleden, maar nog niet geïdentificeerd. De collectieve verliesvoorziening wordt bepaald op basis van historische betalingsgegevens voor vergelijkbare financiële activa.

Voorzieningen met betrekking tot debiteuren worden getroffen indien sprake is van een bijzondere waardevermindering, tenzij de Groep er zeker van is dat het onmogelijk is het verschuldigde bedrag terug te krijgen. In dat laatste geval wordt het bedrag aangemerkt als oninbaar en direct afgeboekt ten laste van het betreffende financiële actief.

Onderhanden projecten in opdracht van derden

(in miljoenen euro's)	31 december 2018	31 december 2017
Kosten onderhanden projecten	-	9
Gerealiseerde winsten en verliezen	-	-
	-	9
Af: Gedeclareerde termijnen	-	9
	-	-
Opgenomen onder:		
Vorderingen op opdrachtgevers uit onderhanden projecten	-	-
Vooruitontvangen bedragen onderhanden projecten	-	-

De crediteuren en overige schulden staan vermeld in noot 21.

Waarderingsgrondslag

Onderhanden projecten in opdracht van derden worden gewaardeerd tegen kostprijs plus tot balansdatum genomen winst, verminderd met een voorziening voor voorzienbare verliezen en verminderd met gefactureerde termijnen naar rato van de voortgang van het project. De kostprijs omvat alle uitgaven die rechtstreeks verband houden met specifieke projecten en een toerekening van de gemaakte vaste en variabele indirecte kosten in verband met de contractactiviteiten op basis van de normale productiecapaciteit.

Er is sprake van een vordering indien het bedrag van de gemaakte kosten (inclusief het verantwoorde resultaat) hoger is dan het bedrag van de gefactureerde termijnen. Indien het bedrag van de gemaakte kosten (inclusief het verantwoorde resultaat) lager is dan het bedrag van de gefactureerde termijnen, is sprake van een schuld.

Van onderhanden projecten in opdracht van derden worden de contractuele opbrengsten en lasten in de winst-en-verliesrekening verwerkt naar rato van het stadium van voltooiing van het project. Het stadium van voltooiing wordt bepaald aan de hand van de kosten van de verrichte werkzaamheden in relatie tot de totaal verwachte kosten. Zodra een betrouwbare schatting kan worden gemaakt van het resultaat wordt een evenredig deel van de winst ten gunste van de winst-en-verliesrekening gebracht. Verwachte verliezen op projecten worden onmiddellijk geheel in de winst-en-verliesrekening opgenomen.

18. Activa en passiva aangehouden voor verkoop

Op 2 oktober 2018 heeft de groep het besluit genomen om de vennootschap DISA Assets Ltd te vervreemden en op dat moment is gestopt met afschrijven op de activa in de vennootschap. De verwachting is dat de verkoop in de loop van 2019 wordt afgerond. De activa aangehouden voor verkoop worden gewaardeerd tegen de boekwaarde, aangezien de reële waarde, verminderd met de verkoopkosten, niet lager is dan deze boekwaarde.

De activa en passiva aangehouden voor verkoop per 31 december 2018 bestaan uit:

(in miljoenen euro's)	31 december 2018
Materiële vaste activa	174
Debiteuren en overige vorderingen	13
Geldmiddelen en kasequivalenten	4
Activa aangehouden voor verkoop	191
Voor afdekking gebruikte renteswaps	5
Crediteuren en overige schulden	1
Passiva aangehouden voor verkoop	6

19. Geldmiddelen en kasequivalenten

(in miljoenen euro's)	31 december 2018	31 december 2017
Kas- en banksaldi	906	565

De kas- en banksaldi staan met uitzondering van € 155 miljoen (31 december 2017: € 101 miljoen) ter vrije beschikking. Het renterisico van de Groep en een gevoeligheidsanalyse voor financiële activa en verplichtingen staan vermeld in noot 26.

Waarderingsgrondslag

Geldmiddelen en kasequivalenten worden gewaardeerd tegen reële waarde, gewoonlijk gelijk aan de nominale waarde.

20. Overlopende posten

De overlopende posten per 31 december 2018 bedragen €42 miljoen (31 december 2017: 42 miljoen). Onder de overlopende posten is het langlopende deel van de verschuldigde pensioenpremie voor werknemers opgenomen voor een bedrag van € 10 miljoen (31 december 2017: € 21 miljoen) voortvloeiend uit de nieuwe pensioenovereenkomst tussen Spoorwegpensioenfonds en NS zoals toegelicht in noot 28. De post wordt de komende jaren tot en met 2022 op basis van de in de NS CAO vastgelegde korting ten opzichte van de nominale premie verrekend met het personeel.

Onder de overlopende posten zijn de ontvangen gelden inzake overeenkomst FENS begrepen. Eind 2012 heeft NS van ProRail als gevolg van de uitwerking van het addendum op de raamovereenkomst FENS een bedrag ontvangen. De totale nog uitstaande verplichting (€ 32 miljoen) is beschikt middels projectbesluiten. Voor het gedeelte dat een looptijd heeft langer dan 1 jaar is onder de overlopende verplichtingen een bedrag opgenomen van € 20 miljoen.

21. Crediteuren en overige schulden

(in miljoenen euro's)	31 december 2018	31 december 2017
Vooruitontvangen bedragen uit onderhanden projecten	-	1
Handelscrediteuren	406	287
Kortlopend deel van aan komende jaren toe te rekenen baten	40	40
Overige belastingen en sociale lasten	119	106
Overige schulden	484	424
Overlopende passiva	266	247
Totaal	1.315	1.105

Onder de crediteuren en overige schulden is een bedrag opgenomen van € 9 miljoen (2017: € 7 miljoen) met betrekking tot ProRail en Rijksoverheid.

Het liquiditeitsrisico van de Groep uit hoofde van handelscrediteuren en overige te betalen posten staan vermeld in noot 25. Voor een nadere toelichting op de post vooruitontvangen bedragen uit onderhanden werken wordt verwezen naar noot 17.

22. Vooruitontvangen baten

De vooruitontvangen baten van € 694 miljoen (2017: € 246 miljoen) betreffen voornamelijk vooruitontvangen abonnementsgelden. De stijging wordt veroorzaakt door de vooruitontvangen gelden voor de studentenkaart voor 2019 die ultimo 2018 is ontvangen.

Waarderingsgrondslag

Deze baten hebben betrekking op ineens ontvangen bedragen die voortvloeien uit overeenkomsten waarvan de looptijd zich uitstrekt over toekomstige jaren. De baten worden gedurende de looptijd van de overeenkomsten waarmee ze verband houden ten gunste van de winst-en-verliesrekening gebracht. De baten worden gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs.

Sectie 5 Financiering, financieel risico management en financiële instrumenten

23. Overige financiële vaste activa, inclusief beleggingen

(in miljoenen euro's)	31 december 2018	31 december 2017
Tot de vaste activa behorende overige financiële activa		
Belang in Eurofima	81	36
Belang in obligaties	28	12
Leningen en vorderingen	6	63
Financiële leases	41	45
Comodity derivaten	2	1
Overige financiële vaste activa	1	1
Totaal	159	158

Deposito's en obligaties (opgenomen in 'Belang in obligaties') zijn onder meer bestemd voor betaling van de aangegane investeringsverplichtingen van € 1.377 miljoen verplichtingen.

Het belang in Eurofima was onder IAS 39 gewaardeerd tegen kostprijs, aangezien van dit belang geen genoteerde prijs op een actieve markt kent en de reële waarde niet betrouwbaar kon worden gemeten. Onder IFRS 9 bestaat een dergelijke mogelijkheid niet en beleggingen in aandelen moeten worden gewaardeerd tegen reële waarde in overeenstemming met IFRS 13. De nettovermogenswaarde van dit belang is daarbij gehanteerd als beste benadering van de reële waarde. Dit heeft geleid tot een herwaardering van dit belang per 1 januari 2018 met € 45 miljoen ten gunste van de reële waarde reserve.

Waarderingsgrondslag (vanaf 1 januari 2018)

Leningen, vorderingen en deposito's worden door de Groep bij eerste opname verwerkt op de datum waarop deze ontstaan. Bij alle overige financiële activa vindt de eerste opname plaats op de transactiedatum. De Groep neemt een financieel actief niet op in de balans als de contractuele rechten op de kasstromen uit het actief aflopen, of als de Groep de contractuele rechten op de ontvangst van de kasstromen uit het financieel actief overdraagt door middel van een transactie waarbij nagenoeg alle aan het eigendom van dit actief verbonden risico's en voordelen worden overgedragen noch worden behouden en het zeggenschap over het overgedragen actief evenmin wordt behouden. Indien de Groep een belang behoudt of creëert in de overgedragen financiële activa, dan wordt dit belang afzonderlijk als actief of verplichting opgenomen.

De Groep neemt een financiële verplichting niet langer op in de balans als de contractuele verplichtingen worden kwijtgescholden of geannuleerd, of verlopen. Financiële activa en verplichtingen worden gesaldeerd en het resulterende nettobedrag wordt uitsluitend in de balans gepresenteerd indien de Groep een wettelijk afdwingbaar recht heeft op deze saldering en indien zij voornemens is om te salderen op netto basis dan wel het actief en de verplichting gelijktijdig te realiseren. De Groep maakt gebruik van de volgende financiële instrumenten:

Niet-afgeleide financiële instrumenten

Niet-afgeleide financiële instrumenten omvatten investeringen in aandelen, deposito's en obligaties, debiteuren en overige vorderingen, geldmiddelen en kasequivalenten. Niet-afgeleide financiële instrumenten worden bij de eerste opname verwerkt tegen reële waarde. Na de eerste opname worden niet-afgeleide financiële instrumenten op de hierna beschreven manier gewaardeerd.

Financiële activa in het geval van reële waarde via het resultaat

Deze activa worden vervolgens gewaardeerd tegen reële waarde. Netto winsten en verliezen, inclusief eventuele rente- of dividendinkomsten, worden opgenomen in de winst-en-verliesrekening.

Financiële activa tegen geamortiseerde kostprijs

Deze activa worden vervolgens gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs met behulp van de effectieve rentemethode. De geamortiseerde kostprijs wordt verminderd met bijzondere waardeverminderingverliezen. Rente-inkomsten, wisselkoerswinsten en -verliezen en bijzondere waardeverminderingen worden opgenomen in de winst-en-verliesrekening. Elke winst of verlies als gevolg van verwijdering van de balans wordt opgenomen in de winst-en-verliesrekening.

Reële waarde verwerkt via totaalresultaat - schuldinvestering

Deze activa worden vervolgens gewaardeerd tegen reële waarde. Rentebaten worden berekend op basis van de effectieve rentemethode, wisselkoerswinsten en -verliezen en bijzondere waardeverminderingen worden opgenomen in de winst-en-verliesrekening. Andere netto winsten en verliezen worden opgenomen in het totaalresultaat. Bij het niet langer opnemen worden de winsten en verliezen die zijn gecumuleerd in het totaalresultaat, geherclassificeerd naar de winst-en-verliesrekening.

Reële waarde verwerkt via totaalresultaat - aandeleninvestering

Deze activa worden vervolgens gewaardeerd tegen reële waarde. Dividenden worden opgenomen als opbrengsten in de winst-en-verliesrekening, tenzij het dividend duidelijk neerkomt op een herstel van een deel van de kosten van de investering. Andere netto winsten en verliezen worden opgenomen in totaalresultaat en worden nooit geherclassificeerd naar de winst-en-verliesrekening.

Bijzondere waardeverminderingen financiële activa

Op iedere verslagdatum wordt van een financieel actief beoordeeld of objectieve aanwijzingen bestaan dat het actief een bijzondere waardevermindering heeft ondergaan op basis van verwachte kredietverliezen. Een financieel actief wordt geacht onderhevig te zijn aan een bijzondere waardevermindering indien er objectieve aanwijzingen zijn dat een of meerdere gebeurtenissen een negatief effect heeft/hebben gehad op de verwachte toekomstige kasstromen van dat actief.

Een bijzonder waardeverminderingverlies met betrekking tot een op geamortiseerde kostprijs gewaardeerd financieel actief wordt berekend als het verschil tussen de boekwaarde en de contante waarde van de verwachte toekomstige kasstromen, gedisconteerd tegen de oorspronkelijke effectieve rente. Een bijzonder waardeverminderingverlies met betrekking tot beleggingen 'reële waarde verwerkt via totaalresultaat' wordt berekend aan de hand van de reële waarde.

Belangrijke financiële activa worden individueel op bijzondere waardevermindering getoetst. De overige financiële activa worden ondergebracht in groepen met vergelijkbare kredietrisico's en collectief beoordeeld. Alle bijzondere waardeverminderingverliezen worden als last in de winst-en-verliesrekening opgenomen.

Een bijzonder waardeverminderingverlies wordt teruggenomen indien de terugname objectief in verband kan worden gebracht met een gebeurtenis die zich heeft voorgedaan nadat dit bijzondere waardeverminderingverlies werd genomen. Bij financiële activa die tegen geamortiseerde kostprijs worden gewaardeerd en reële waarde verwerkt via totaalresultaat - schuldinvestering komt de terugname ten gunste van de winst-en-verliesrekening.

Het met de overige beleggingen samenhangende krediet-, valuta- en renterisico van de Groep wordt nader toegelicht in noot 26.

24. Eigen vermogen

Voor het verloop van het eigen vermogen wordt verwezen naar het geconsolideerd mutatie overzicht van het eigen vermogen.

Zowel per 31 december 2018 als per 31 december 2017 bestond het maatschappelijk kapitaal uit 4 miljoen gewone aandelen met een nominale waarde van € 453,78 (oorspronkelijk NLG 1.000). Er zijn 2.230.738 geplaatste aandelen die geheel zijn volgestort. Alle geplaatste aandelen zijn in handen van de Staat der Nederlanden. De houders van aandelen zijn gerechtigd tot dividend zoals dit jaarlijks wordt gedeclareerd op basis van het besluit van de algemene vergadering van aandeelhouders betreffende de resultaatbestemming. De aandeelhouders hebben het recht om per aandeel één stem uit te brengen tijdens vergaderingen van de vennootschap.

In de aandeelhoudersvergadering van 20 maart 2018 zijn de jaarrekening en de winstbestemming over 2017 vastgesteld. Overeenkomstig het voorstel is van de winst over de verslagperiode van € 24 miljoen een bedrag van € 16 miljoen toegevoegd aan de reserves en een bedrag van € 8 miljoen uitgekeerd als dividend.

Het verloop van de overige reserves is als volgt:

(in miljoenen euro's)	Reserve omrekenings verschillen	Afdekkings reserve	Reële waarde reserve	Actuariële reserve	Herwaarderings reserve deelnemingen	Totaal overige reserves
Stand per 1 januari 2017	-11	-7	-	29	24	35
Effect stelselwijziging pensioenen			-	-30	-9	-39
Herziene stand per 1 januari 2017	-11	-7	-	-1	15	-4
Niet-gerealiseerde resultaten	-3	3		1	-	1
Stand per 31 december 2017	-14	-4	-	-	15	-3
Aanpassing naar aanleiding van toepassing IFRS 9			45			45
Stand per 1 januari 2018	-14	-4	45	-	15	42
Niet-gerealiseerde resultaten	-	-3		-	-	-3
Overige mutaties	-		-	-	-	-
Stand per 31 december 2018	-14	-7	45	-	15	39

Statutaire winstbestemming

Conform artikel 21 lid 2 der Statuten van NV Nederlandse Spoorwegen bepaalt de Algemene Vergadering van Aandeelhouders de bestemming van een eventueel voordelig saldo van de winst-en-verliesrekening.

Voorstel tot winstbestemming

Aan de Vergadering zal worden voorgesteld om van het resultaat ad € 106 miljoen een bedrag van € 69 miljoen toe te voegen aan de algemene reserve en het restant van € 37 miljoen uit te keren als dividend.

Minderheidsbelang derden

Onder minderheidsbelang derden is per 31 december 2018 het aandeel van derden in het vermogen van de groepsmaatschappij Abellio Westmidlands Ltd opgenomen.

Waarderingsgrondslag

Reserve omrekeningsverschillen

De reserve omrekeningsverschillen omvat alle koersverschillen op vreemde valuta die ontstaan door de omrekening van de jaarrekening van buitenlandse activiteiten, evenals door de omrekening van verplichtingen waarmee de netto-investering van de vennootschap in een buitenlandse groepsmaatschappij is afgedekt.

Afdekkingsreserve

De afdekkingsreserve bestaat uit de cumulatieve mutatie in de reële waarde van afdekkingsinstrumenten (derivaten) wanneer de afgedekte transactie nog niet heeft plaatsgevonden of de afgedekte positie nog niet is afgewikkeld.

Reële-waardereserve

De reële-waardereserve omvat de cumulatieve mutatie in de reële waarde van voor verkoop beschikbare beleggingen totdat de belegging niet langer in de balans wordt opgenomen.

Actuariële reserve

De actuariële reserve heeft betrekking op de actuariële winsten en verliezen, bestaande uit het verschil tussen de werkelijke en de verwachte mutaties in de pensioenverplichtingen en beleggingsresultaten op pensioenactiva (zie noot 28).

Herwaarderingsreserve deelnemingen

De herwaarderingsreserve deelnemingen omvat de cumulatieve niet gerealiseerde resultaten rechtstreeks verwerkt in het eigen vermogen van de investeringen verwerkt volgens de equity-methode.

Algemene reserve

De verwerking in het eigen vermogen is na aftrek van belasting. Dividenden worden verwerkt in de periode waarin over de winstbestemming wordt besloten en de dividenden worden gedeclareerd.

25. Leningen en overige financiële verplichtingen, inclusief derivaten

Deze toelichting bevat informatie over de contractuele bepalingen van de rentedragende leningen en overige financiële verplichtingen van de Groep, die worden gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs.

(in miljoenen euro's)	31 december 2018	31 december 2017
Langlopende verplichtingen		
Onderhandse leningen	652	465
Financiële leaseverplichtingen	44	32
Overige financiële verplichtingen	42	48
Voor afdekking gebruikte renteswaps	-	2
Commodity derivaten	2	4
Totaal	740	551
Kortlopende verplichtingen		
Onderhandse leningen	72	181
Financiële leaseverplichtingen	2	1
Rekeningcourant kredieten banken	22	19
Commodity derivaten	2	-
Totaal	98	201
Totaal verplichtingen	838	752

Onder de onderhandse leningen is een schuld van de Groep aan I&W opgenomen van € 180 miljoen (2017: € 213 miljoen) die samenhangt met uitgestelde betalingen van concessie fees. Hiervan is € 147 miljoen opgenomen onder de langlopende verplichtingen voor het deel dat na 2020 dient te worden betaald. Het gedeelte dat in 2019 wordt betaald (€ 33 miljoen) is opgenomen onder kortlopende verplichtingen. De rente is vast en bedraagt 3,027%. De leningsvoorwaarden zijn per 1 januari 2015 nader overeengekomen in de nieuwe HRN concessie.

De overige onderhandse leningen hebben een looptijd variërend van 2018-2029 met een rentepercentage variërend tussen 0,8% en 1,5%.

De financial lease verplichtingen kennen een bruto verplichting van € 51 miljoen en de toegepaste rekenrente ligt tussen 2% en 6%. Het met de leningen en overige financiële verplichtingen samenhangende liquiditeits-, valuta-, en renterisico van de Groep wordt nader toegelicht in noot 26.

De aansluiting tussen mutaties van verplichtingen voortvloeiend uit financieringsactiviteiten is als volgt te weergegeven:

Leningen en overige financiële verplichtingen (inclusief derivaten)							
(in miljoenen euro's)	Onderhandse leningen	Financiële leaseverplichtingen	Rekening courant kredieten banken	Overige financiële verplichtingen	Voor afdekking gebruikte renteswaps	Commodity derivaten	Totaal
Balans per 1 januari 2017	314	47	-	-	3	6	370
Betaald dividend aan aandeelhouders	-	-		-	-	-	-
Aflossing van opgenomen leningen	-118	-		-	-1	-2	-121
Opname van leningen	450	-		46	-	-	496
Totaal netto kasstroom uit financieringsactiviteiten 2017	332	-		46	-1	-2	375
Mutaties in verband met discontering	-	-		2	-	-	2
Mutaties werkkapitaal			19				19
Overige mutaties	-	-14		-	-	-	-14
Balans per 31 december 2017	646	33	19	48	2	4	752
Betaald dividend aan aandeelhouders	-	-		-	-	-	-
Aflossing van opgenomen leningen	-431						-431
Opname van leningen	504			-			504
Totaal netto kasstroom uit financieringsactiviteiten 2018	73	-	-	-	-	-	73
Mutaties in verband met discontering	-			-			-
Nieuwe financial leases		13					13
Mutaties werkkapitaal			3				3
Overige mutaties	5	-		-6	-2	-	-3
Balans per 31 december 2018	724	46	22	42	-	4	838

Waarderingsgrondslag

Niet-afgeleide financiële instrumenten

Deze instrumenten worden bij eerste opname gewaardeerd tegen reële waarde plus eventuele direct toerekenbare transactiekosten. Na eerste opname worden leningen en vorderingen gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs met behulp van de effectieve-rentemethode.

Afgeleide financiële instrumenten (Derivaten)

De Groep maakt gebruik van afgeleide financiële instrumenten om valuta, rente of commodity risico's af te dekken. Afgeleide financiële instrumenten worden bij de eerste opname gewaardeerd tegen reële waarde, die overeenkomt met de dan geldende kostprijs. Toerekenbare transactiekosten worden als last in de winst-en-verliesrekening opgenomen wanneer zij worden gemaakt. Na de eerste opname worden afgeleide financiële instrumenten tegen reële waarde gewaardeerd en eventuele wijzigingen op de hierna beschreven manier verantwoord.

Hedge accounting

De methode voor verantwoording van het resultaat is afhankelijk van de vraag of hedge accounting wordt toegepast en zo ja, of de hedgerelatie effectief is. Indien de hedgerelatie effectief is, dan wordt voor deze derivaten hedge accounting toegepast. Bij het afsluiten van een afdekkingstransactie wordt de afdekkingsrelatie gedocumenteerd. Periodiek wordt getoetst of de afdekkingstransactie over de afgelopen periode effectief is geweest en of de afdekkingstransactie naar verwachting over de komende periode effectief zal zijn. Indien het afdekkingsinstrument afloopt, wordt verkocht, wordt beëindigd, wordt uitgeoefend, of niet langer voldoet aan de criteria voor het mogen toepassen van hedge accounting, dan wordt de toepassing daarvan per direct gestaakt.

Kasstroomafdekkingen

Wanneer een afgeleid financieel instrument wordt aangewezen als afdekking van de variabiliteit van kasstromen die voortvloeit uit een bepaald risico dat is verbonden aan een opgenomen actief, verplichting, of zeer waarschijnlijke, verwachte transactie die de winst of het verlies zou kunnen beïnvloeden, dan wordt het effectieve deel van de veranderingen in de reële waarde van het afgeleide afdekkingsinstrument opgenomen in niet-gerealiseerde resultaten en gepresenteerd in de afdekkingsreserve in het eigen vermogen. Het eventuele niet-effectieve deel van de veranderingen in de reële waarde van het afgeleide financiële instrument wordt rechtstreeks in de winst-en-verliesrekening opgenomen. Het opgebouwde bedrag wordt overgeboekt naar de winst-en-verliesrekening in dezelfde periode dat de afgedekte positie van invloed is op de winst-en-verliesrekening.

Reële waarde afdekkingen

Veranderingen in de reële waarde van een afgeleid afdekkingsinstrument dat is aangemerkt als een reële waarde afdekking worden ten laste dan wel ten gunste van het resultaat gebracht, tezamen met de wijzigingen in de reële waarde van de (groep van) activa en verplichtingen voor zover die zijn toe te wijzen aan het afgedekte risico.

Indien een afdekkingsinstrument niet langer voldoet aan de voorwaarden voor hedge accounting, afloopt of wordt verkocht, wordt de afdekking prospectief beëindigd. De cumulatieve winst of het cumulatieve verlies dat eerder in het eigen vermogen was opgenomen, blijft onderdeel uitmaken van het eigen vermogen totdat de verwachte transactie heeft plaatsgevonden. Het onder het eigen vermogen opgenomen bedrag wordt overgeboekt naar de winst-en-verliesrekening (onder netto mutatie reële waarde uit het eigen vermogen overgeboekte kasstroomafdekkingen) in dezelfde periode waarin het afdekkingsinstrument van invloed is op de winst-en-verliesrekening.

Economische afdekkingen

Hedge accounting wordt niet toegepast op afgeleide instrumenten die in economische zin worden gebruikt als afdekking van in vreemde valuta's luidende activa en verplichtingen. Veranderingen in de reële waarde van dergelijke derivaten worden als onderdeel van de valutakoerswinsten en -verliezen in de winst-en-verliesrekening opgenomen.

Afdekking energie

De Groep past accrual accounting toe voor haar voor eigen gebruik bestemde commodity-derivaten, onder gebruikmaking van de uitzondering van IAS 39.5, voor zover wordt voldaan aan de bepalingen van IAS 39.5. Dit is van toepassing voor de inkoop van (diesel)olie en energie in Nederland en wordt toegelicht in de risicoparagraaf en niet in de balans opgenomen verplichtingen. De overige commodity derivaten die niet voldoen aan eigen gebruik bepalingen worden gewaardeerd op reële waarde en waar mogelijk wordt hedge accounting toegepast.

26. Financiële instrumenten – Risicobeheer en reële waarde

De Groep is uit hoofde van het gebruik van financiële instrumenten blootgesteld aan de volgende risico's:

- Marktrisico's bestaande uit:
 - Renterisico
 - Valutarisico
 - Prijsrisico energie
- Kredietrisico
- Liquiditeitsrisico
- Verzekeringstechnische risico's

Risicobeheerkader

De raad van bestuur heeft de eindverantwoordelijkheid voor de inrichting van en het toezicht op het risico-beheerkader van de groep. De Risk- en Auditcommissie en de raad van commissarissen zien toe op de toereikendheid van het risicobeheerkader in samenhang met de risico's waarmee de Groep te maken heeft. De Risk- en Auditcommissie van de Groep wordt in haar toezichthoudende functie bijgestaan door NS Audit, NS Risk en de afdeling Group Control & Expertise. NS Audit levert door het uitvoeren van regelmatige en incidentele evaluaties aanvullende assurance over de goede beheersing van alle bedrijfsprocessen van NS. De bevindingen van NS Audit worden gerapporteerd aan de Risk- en Auditcommissie.

Het risicobeleid van de Groep heeft als doel de risico's waarmee de Groep zich geconfronteerd ziet, in kaart te brengen en te analyseren, passende risicolimieten en -controles te bepalen en naleving van de limieten te bewaken. Beleid en systemen voor financieel risicobeheer worden regelmatig geëvalueerd en, waar nodig, aangepast aan de veranderingen in de marktomstandigheden en de activiteiten van de Groep. Het financieel risicobeheer maakt onderdeel uit van het NS risk framework.

Ten behoeve van een adequaat risicobeheer is aanvullend beleid vastgesteld voor een aantal bedrijfsonderdelen. Zo kennen NS Insurance en Abellio gezien de aard van de activiteiten specifieke risicobeheersing in vergelijking met de overige bedrijfsonderdelen, waarvoor Corporate Treasury inhoud geeft aan het financiële risicobeheer.

Via Abellio neemt de Groep deel in buitenlandse vervoersconcessies (Verenigd Koninkrijk en Duitsland). Deze activiteiten vinden hoofdzakelijk plaats in Verenigd Koninkrijk; grotendeels zelfstandig of met minderheidsaandeelhouders en een ander deel door middel van een joint venture met partner Serco, waarin beide partijen gelijk zijn vertegenwoordigd. Het financiële risicobeheer van Abellio maakt onderdeel uit van het Abellio risk framework en daarmee van het NS risk framework. Met de aandeelhouder zijn in 2016 afspraken gemaakt over de hoogte van financiële middelen die gemoeid mogen zijn met de buitenlandactiviteiten van de Groep.

Marktrisico's

Marktrisico betreft het risico dat de inkomsten en uitgaven van de Groep of de waarde van de beleggingen in financiële instrumenten nadelig worden beïnvloed door veranderingen in marktprijzen, zoals die van grondstofprijzen, valutakoersen en rentetarieven. Het beheer van het marktrisico heeft tot doel de marktrisico-positie binnen aanvaardbare grenzen te houden bij een optimaal rendement. Het marktrisico omvat drie soorten risico's: renterisico, valutarisico en prijsrisico.

Renterisico

Het beleid van de Groep is erop gericht dat minimaal 50% van het renterisico op opgenomen leningen is gebaseerd op een vaste rente. Bij het bepalen van het renterisico op opgenomen leningen kan de Groep rekening houden met beschikbare liquiditeiten die het renterisico van variabel rentende leningen kunnen neutraliseren. De Groep maakt gebruik van derivaten zoals renteswaps om het renterisico te beperken.

Renterisico's worden grotendeels centraal beheerd. Het aanhouden van zowel renteposities met betrekking tot buitenlandse concernonderdelen is gereguleerd en vindt plaats binnen gedefinieerde positielimieten. Speculatieve posities worden niet ingenomen.

Blootstelling aan renterisico

Het renteprofiel van de financiële instrumenten die rentedragend zijn is als volgt:

(in miljoenen euro's)	31 december 2018	31 december 2017
Verplichtingen met een variabele rente		
Financiële verplichtingen	-	-
Effect van renteswaps	-	-
	-	-
Verplichtingen met een vaste rente		
Financiële verplichtingen	830	744
Effect van renteswaps	-	-
	830	744
Financiële activa		
Financiële activa met een vaste rente	74	97
Financiële activa met een variabele rente (met name liquiditeiten)	906	565

In 2016 heeft de Groep een aantal forward starting renteswaps afgesloten ter afdekking van het renterisico op toekomstige financiering van materieel ten behoeve van een buitenlandse concessie (cashflow hedge accounting). De onderliggende waarde van de forward contracten bedraagt € 130 miljoen en de bijbehorende leningen worden naar verwachting in het eerste kwartaal van 2019 aangegaan. De boekwaarde van dit instrument bedraagt per 31 december 2018 € 5 miljoen negatief. Deze forward starting swaps zijn opgenomen onder de Passiva aangehouden voor verkoop (noot 18).

De Groep heeft geen financiële verplichtingen aangegaan in GBP met een variabele rente, derhalve hebben mogelijke rentewijzigingen als gevolg van de Brexit geen invloed op de Groep.

Valutarisico

De Groep loopt valutarisico op inkopen, handelsactiviteiten, liquide middelen, opgenomen leningen, overige balansposities en niet in de balans opgenomen verplichtingen die luiden in een andere valuta dan de euro. Uit hoofde van haar bedrijfsactiviteiten heeft de Groep hoofdzakelijk valutaposities in het Britse pond (GBP) en de Zwitserse frank (CHF).

Het risico van schommelingen in wisselkoersen wordt afgedekt met behulp van valutatermijncontracten, spot en/of termijn aan- en verkopen en swaps waardoor één of meer van de risico's waaraan de primaire financiële instrumenten onderhevig zijn, worden afgedekt. Hoofdzakelijk vinden aan- en verkopen, investerings- en financieringsverplichtingen alsmede verrekeningen met buitenlandse spoorwegmaatschappijen plaats in de functionele valuta van de bedrijfsonderdelen van de Groep, de euro (EUR) en het Britse pond (GBP).

Het valutarisico op de deelnemingen in vreemd valuta (Britse ponden en Zwitserse frank) wordt niet afgedekt. Alleen indien de Groep verwacht de bedrijfsactiviteiten te beëindigen, worden de valutarisico's inzake de omrekenverschillen van zowel de onderliggende balansposten, en de deelnemingswaarde, waar de functionele valuta afwijkt van de euro, afgedekt. De valutaresultaten op de reguliere balansposten van de deelnemingswaarde wordt middels de wettelijke reserve koersverschillen verantwoord in het eigen vermogen.

Ultimo jaareinde 2018 en 2017 worden geen materiële posities aangehouden in andere dan de functionele valuta van het betreffende bedrijfsonderdeel.

Ultimo 2018 heeft de Groep voor afdekking van specifieke valutaposities een aantal forward contracten en valutaswaps afgesloten in GBP. De nominale waarde van de afgedekte posities bedraagt ultimo 2018 € 181 miljoen (ultimo 2017: € 44 miljoen). De reële waarde van deze valutaderivaten ultimo 2018 bedraagt € 1 miljoen (ultimo 2017: € 1 miljoen).

Brexit

Op 23 juni 2016 hebben de Britten gestemd om de Europese Unie (EU) (Brexit) te verlaten. In maart 2017 heeft het Verenigd Koninkrijk de officiële kennisgeving van zijn voornemen om zich terug te trekken uit de EU krachtens artikel 50 ingediend. Hiermee begon een onderhandelingsperiode van twee jaar over de voorwaarden om de EU te verlaten. Als vóór 29 maart 2019 geen overeenkomst wordt bereikt, is alle primaire en secundaire wetgeving van de EU niet meer van toepassing op het Verenigd Koninkrijk en wordt het Verenigd Koninkrijk hierna een 'derde partij' land. Onzekerheden ten aanzien van de impact van de Brexit kan bewegingen veroorzaken in de koers van de Britse Pond. Dit valutarisico op de waarde van de deelnemingen in het GBP heeft de Groep conform het risicomangement beleid niet afgedekt.

De Brexit heeft geen directe invloed op de activiteiten in het Verenigd Koninkrijk vanuit juridisch oogpunt, en een 'No-Deal'-situatie zal geen invloed hebben op de benodigde licenties enz. Er zijn potentiële implicaties van de Brexit voor de soepele invoer van nieuwe treinen en reserveonderdelen en bij een daling van de economische groei die een impact heeft op de inkomsten en winstgevendheid. In het geval van een 'no-deal' Brexit zou de waarde van GBP en de economische groei verder kunnen afnemen. Er zijn contractuele en andere maatregelen getroffen om het risico te beperken.

Gevoeligheidsanalyse vreemde valuta

Aangezien ultimo 2018 en ultimo 2017 geen materiële posten in financiële instrumenten worden aangehouden in vreemde valuta, heeft een verandering van de euro ten opzichte van een vreemde valuta per jaareinde geen materieel effect op het vermogen en de winst over de verslagperiode.

Prijrisico energie

Nederland

De Groep is gevoelig voor het effect van marktfluctuaties in de energieprijzen. In 2014 heeft de Groep met Eneco een tienjarig contract (2014-2024) afgesloten voor de levering van groene tractie-elektriciteit aan het materieelpark in Nederland. Vanaf 2015 rijdt 50% van de treinen in Nederland op groene stroom en in 2017 rijdt de Groep in Nederland volledig groen op het spoor. Het contract dekt de volgende risico's als volgt (gedeeltelijk) af:

- **Prijrisico:** de vergoedingen voor Programma Verantwoordelijkheid en Garanties van Oorsprong liggen de gehele contractperiode vast. Het contract biedt de mogelijkheid voor toekomstige jaren de benodigde elektriciteit op basis van een hedge strategie in te kopen waarmee de mate van blootstelling aan de marktprijs wordt beperkt
- **Kredietrisico:** het kredietrisico is beperkt tot de credit rating afhankelijke drempels. Indien de zogeheten Exposure (deze houdt o.a. rekening met het verschil tussen marktwaarden en contractwaarde van ingedekt elektriciteit op basis van hedge strategie) boven een bepaalde credit rating afhankelijke drempel uitkomt, dient de Groep dan wel Eneco garanties dan wel cash collateral te stellen aan de andere partij.
- **Volumerisico:** het volume risico is beperkt omdat voor elk nieuw jaar het volume het jaar daarvoor opnieuw wordt opgegeven. Binnen het betreffende jaar geldt in aanvulling op voorgaande nog een bandbreedte t.a.v. het volume waarbinnen meer of minder verbruik geen effect heeft op de prijs.

- Imagorisico: het contract voorziet in evaluatie in 2019 of de verduurzaming van de tractie-elektriciteit in voldoende mate heeft plaatsgevonden. Indien dit onverwacht en onverhoopt niet het geval zou zijn, dan heeft de Groep het recht het contract te beëindigen met ingang van 2020.

Het contract voldoet aan de 'own use' criteria en is niet geclassificeerd als derivaat.

Verenigd Koninkrijk

Abellio heeft voor enkele dochters brandstof-hedgecontracten afgesloten om zich deels in te dekken tegen de bewegingen in de brandstofprijzen en de daarmee samenhangende valutarisico's. Hiertoe worden voor een gedeelte van haar brandstofkosten maandelijks forward contracten gebruikt voor een toekomstige periode (variërend tussen 2019 en 2022) ter dekking van de risico's ten aanzien van de brandstofkosten en de daarmee samenhangende valutarisico's. De met deze hedgecontracten afgegeven garanties zijn opgenomen in noot 30.

Gevoeligheid commodity (brandstof) derivaten

De gevoeligheid van de commodity derivaten met een boekwaarde ultimo 31 december 2018 van € 2 miljoen negatief (31 december 2017: 4 miljoen negatief) is als volgt: door een stijging van € 0,10 van de brandstofprijs zal de negatieve waarde van de commodity derivaten afnemen met circa € 15 miljoen (31 december 2017: € 17 miljoen) en het eigen vermogen toenemen met € 12 miljoen (31 december 2017: € 13 miljoen). Bij een daling van de brandstofprijs zal een omgekeerd effect zichtbaar zijn.

Kredietrisico

Kredietrisico is het risico van financieel verlies voor de Groep indien een afnemer of tegenpartij van een financieel instrument de aangelegane contractuele verplichtingen niet nakomt. Kredietrisico's vloeien met name voort uit vorderingen op klanten en uit beleggingen. Op balansdatum was geen sprake van belangrijke concentraties van kredietrisico's.

De boekwaarde van de financiële activa vertegenwoordigt het maximale kredietrisico. Voor wat betreft het kredietrisico inzake Eurofima wordt verwezen naar noot 31. Het maximale kredietrisico op de verslagdatum was als volgt:

(in miljoenen euro's)	Toelichting	31 december 2018	31 december 2017
Belang in Eurofima	23	81	36
Belang in obligaties	23	28	12
Leningen en vorderingen	23	6	58
Financiële leases	23	41	45
Commodity derivaten	23	2	1
Overige financiële vaste activa	23	1	1
Debiteuren en overige vorderingen	17	520	414
Geldmiddelen en kasequivalenten	19	906	565
Totaal		1.585	1.132

Beleggingen

De Groep beperkt haar kredietrisico van beleggingen door uitsluitend te beleggen bij wederpartijen die voldoen aan het door het concern opgestelde beleid. Periodiek wordt getoetst of contractpartijen (nog) voldoen aan het beleid en of nadere acties gewenst zijn.

Gezien de kredietwaardigheid van tegenpartijen verwacht de Groep dat de tegenpartijen aan de verplichtingen zullen voldoen. Voor de beleggingen, obligaties en deposito's zijn in 2018 en 2017 geen bijzondere waardevermindervingsverliezen geleden. Beleggingen worden in principe aangegaan bij tegenpartijen die een kredietwaardigheid hebben van ten minste een lange termijn creditrating van A- van Standard & Poor's en ten minste een lange termijn creditrating van A3 van Moody's hebben of bij een aantal Nederlandse gemeenten. Indien een wederpartij slechts één creditrating heeft, dient voldaan te worden aan de hiervoor beschreven ratingeisen van Standard & Poor's of Moody's. De beleggingen die niet meer voldoen aan dit beleid worden of als uitzondering gedoogd en frequent gemonitord of worden afgebouwd (met name via regulier verloop), hetgeen nog enige tijd na balansdatum kan duren. De buitenlandse ondernemingen van de Groep beschikken niet over langdurige materiële liquiditeitsoverschotten, tenzij dit voortvloeit uit de normale bedrijfsactiviteiten (vooruitontvangen gelden).

Debiteuren en overige vorderingen

Het kredietrisico uit hoofde van handels- en overige vorderingen van de Groep wordt hoofdzakelijk bepaald door de individuele kenmerken van de afzonderlijke afnemers. De demografische aspecten van het klantenbestand waaronder het risico op wanbetaling in de sector en het land waarin de afnemers actief zijn, hebben minder invloed op het kredietrisico. Circa 8% (2017: 9%) van de opbrengsten van de Groep wordt gerealiseerd uit verkooptransacties met de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO).

Als onderdeel van het door de bedrijfsonderdelen gehanteerde kredietbeleid wordt iedere nieuwe klant afzonderlijk op kredietwaardigheid beoordeeld voordat standaard-betalings- en leveringsvoorwaarden worden aangeboden. In geval van contractverlenging worden ook eigen ervaringscijfers gebruikt bij de beoordeling van de kredietwaardigheid. Bij de beoordeling van het kredietrisico worden klanten op basis van kredietkenmerken ingedeeld in groepen, onder andere in overheid, bedrijven, particulieren en klanten met eventuele eerdere financiële problemen. Aan klanten met een hoog risicoprofiel wordt alleen na goedkeuring van de raad van bestuur geleverd. Met het grootste gedeelte van de afnemers wordt al enige jaren zaken gedaan, waarbij slechts in incidentele gevallen sprake is geweest van (niet-materiële) verliezen.

Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat de Groep problemen krijgt om te voldoen aan haar verplichtingen uit hoofde van in contanten of andere financiële activa af te wikkelen financiële verplichtingen. De uitgangspunten van het liquiditeitsrisicobeheer zijn dat voor zover mogelijk voldoende liquiditeiten worden aangehouden om te kunnen voldoen aan de huidige en toekomstige financiële verplichtingen op korte termijn, in normale en moeilijke omstandigheden, en zonder dat daarbij onaanvaardbare verliezen worden gelopen of de reputatie van de Groep in gevaar komt. Het risico dat de Groep niet aan haar financiële verplichtingen kan voldoen, is beperkt omdat de Groep beschikt over voldoende liquide middelen of middelen die snel liquide gemaakt kunnen worden. Daarnaast heeft de Groep de beschikking over gecommiteerde kredietfaciliteiten waarvan € 100 miljoen tot december 2020 en € 350 miljoen tot juni 2021 en daarnaast nog een doorlopende gecommiteerde kredietfaciliteit van € 345 miljoen tot mei 2022.

Ultimo 2018 bedragen de liquide middelen en middelen die snel liquide (debiteuren en overige vorderingen) kunnen worden gemaakt € 1.738 miljoen (2017: € 1.131 miljoen). De contractuele financiële verplichtingen binnen 1 jaar bedragen € 994 miljoen (2017: € 893 miljoen).

De Groep beheert de liquiditeiten op basis van een periodiek (bottom-up) opgebouwde liquiditeitsprognose. Op basis van die prognose worden aan de bedrijfsonderdelen die klant zijn van de In House Bank van Corporate Treasury financieringslimieten verstrekt. De bank bewaakt deze limieten en overschrijding is niet mogelijk, tenzij goedkeuring is verkregen. Hiermee heeft Corporate Treasury een early-warning-systeem. De liquiditeitsprognose alsmede de hierboven vermelde financieringslimieten stelt Corporate Treasury in staat de liquiditeiten (uitzetten en opnemen van middelen) te managen.

Hieronder volgen de resterende contractuele looptijden van de financiële verplichtingen, inclusief de geschatte rentebetalingen. De bedragen zijn bruto en niet contant gemaakt.

	31 december 2017							
(in miljoenen euro's)	Boekwaarde	Contractuele kasstromen	< 6 mnd	6-12 mnd	1-2 jaar	2- 5 jaar	> 5 jaar	
Niet-afgeleide financiële verplichtingen								
Onderhandse leningen	646	646	100	63	34	99	350	
Financiële leaseverplichtingen	33	35	-	-	1	2	32	
Rekeningcourant krediet banken	19	19		19				
Overige financiële verplichtingen	48	48	-	-	4	8	36	
Crediteuren en overige schulden	711	711	711	-	-	-	-	
Afgeleide financiële verplichtingen								
Voor afdekking gebruikte renteswaps kasstroom afdekking	2	2	-	2	-	-	-	
Voor afdekking gebruikte renteswaps reële waarde afdekking	-	-	-	-	-	-	-	
Commodity derivaten	4	6	1	1	4	-	-	
Totaal	1.463	1.467	812	85	43	109	418	

	31 december 2018							
(in miljoenen euro's)	Boekwaarde	Contractuele kasstromen	< 6 mnd	6-12 mnd	1-2 jaar	2- 5 jaar	> 5 jaar	
Niet-afgeleide financiële verplichtingen								
Onderhandse leningen	724	724	21	50	58	196	399	
Financiële leaseverplichtingen	46	46	1	1	3	6	35	
Rekeningcourant krediet banken	22	22		19				
Overige financiële verplichtingen	42	42	-	-	-	-	42	
Crediteuren en overige schulden	895	895	895	-	-	-	-	
Afgeleide financiële verplichtingen								
Voor afdekking gebruikte renteswaps kasstroom afdekking	5	5	5		-	-	-	
Voor afdekking gebruikte renteswaps reële waarde afdekking	-	-	-	-	-	-	-	
Commodity derivaten	4	5	1	1	3	-	-	
Totaal	1.738	1.739	923	71	64	202	476	

De bovenstaande posten zijn gesaldeerd opgenomen omdat contractueel de afdekkingstransacties gesaldeerd worden afgewikkeld. Bij het berekenen van de toekomstige kasstromen is aangenomen dat de toekomstige variabele-rentestanden gelijk zijn aan de laatst bekende variabele-rentestand.

Ten aanzien van de risico's in het kader van kapitaal heeft de Groep een met de aandeelhouder afgestemd dividendbeleid.

Verzekeringstechnische risico's

In het kader van haar bedrijfsactiviteiten loopt de Groep risico's die verzekerd kunnen worden. Risico's boven het eigen risico van de bedrijfsonderdelen worden beheerst via dochteronderneming NS Insurance. Dit betreft het risico van bots-, brand-, bedrijfs- en aansprakelijkheidsschades. De maximale omvang van deze schades wordt eens in de drie jaar, of vaker indien gewijzigde omstandigheden daartoe nopen, berekend door externe deskundigen. Dochteronderneming NS Insurance verzekert de genoemde risico's van de bedrijfsonderdelen. Zij verzekert geen derde partijen. Indien de totale jaarlijkse schadelast het eigen behoud van NS Insurance overschrijdt, wordt deze door herverzekering gedekt. De schades van de Groep worden vergoed uit de premie-inkomsten en beleggingsopbrengsten van NS Insurance. Indien de totale kosten, inclusief schadelast, hoger is dan de opbrengsten, worden deze kosten voldaan uit de – toereikende – vrije reserve van NS Insurance.

NS Insurance is herverzekerd door middel van stop-loss-herverzekeringscontracten. Periodiek worden MPL-(Maximum Possible Loss) onderzoeken gedaan om verzekerde limieten vast te stellen. NS Insurance sluit, indien de marktomstandigheden dit mogelijk maken, uitsluitend herverzekeringen af bij partijen met een rating van ten minste A -. Indien de rating daalt beneden A- is zij in de gelegenheid de herverzekeringsovereenkomst op te zeggen. Dit heeft zich tot op heden niet voorgedaan. De herverzekeraars van NS Insurance hebben ultimo 2018 minimaal een rating van A-.

NS Insurance is een verzekeringsmaatschappij, die onder toezicht staat van De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten. Verzekeraars moeten een eigen vermogen aanhouden van minimaal de solvabiliteitseis van Solvency II (SCR of wel Solvency Capital Requirement). Ook worden verzekeraars geacht een eigen normsolvabiliteit te bepalen. NS Insurance heeft haar normsolvabiliteit zodanig bepaald dat bij het optreden van het stressscenario toch voldaan blijft worden aan de SCR. De normsolvabiliteit bedraagt € 48 miljoen. NS Insurance voldoet hier ruimschoots aan. NS Insurance wordt 100% meegeconsolideerd in de Groep.

Reële waarde

Reële waarde versus boekwaarde

De in de balans opgenomen boekwaarden van financiële activa en verplichtingen wijken niet materieel af van de reële waarde.

Waardebepaling beleggingen opgenomen onder financiële activa

Bij obligaties is de reële waarde berekend aan de hand van beschikbare actuele marktprijzen/slotkoersen.

Waardebepaling derivaten

Bij het bepalen van de waarde van renteswaps en valutaderivaten gebruikt de Groep waarderingstechnieken waarbij alle significante benodigde gegevens zijn ontleend aan zichtbare marktgegevens (Niveau 2).

27. Nettofinancieringsresultaat

(in miljoenen euro's)	2018	2017
Rentebaten uit financiële activa	1	1
Rentebaten uit deposito's en tegoeden bij banken	-	-
Koersverschillen	-	3
Overige financiële baten	5	12
Financieringsbaten	6	16
Rentelasten uit tegen geamortiseerde kostprijs gewaardeerde financiële verplichtingen	-11	-11
Rentelasten uit renteswaps ten behoeve van kasstroomafdekkingen	-	-
Koersverschillen	-1	-3
Rentelasten als gevolg van oprenting voorzieningen/overige personeelsbeloningen	-1	-2
Overige financiële lasten	-7	-5
Financieringslasten	-20	-21
Nettofinancieringsresultaat opgenomen in de winst-en-verliesrekening	-14	-5

In 2017 is een eenmalige bate gerealiseerd uit hoofde van een vrijval van de voorziening voor een per begin 2018 geëindigde crossborder lease (€ 8 miljoen).

Waarderingsgrondslag

Financieringsbaten omvatten de rentebaten op geïnvesteerde gelden, leasebaten, winst op de verkoop van voor verkoop beschikbare financiële activa en winsten op afdekkingsinstrumenten die in de winst-en-verliesrekening worden opgenomen. Rentebaten worden in de winst-en-verliesrekening opgenomen naarmate deze opbouwen, door middel van de effectieve-rentemethode. Dividendbaten worden in de winst-en-verliesrekening opgenomen op het moment dat het recht op betaling wordt gevestigd.

Financieringslasten omvatten de rentelasten op opgenomen gelden, leasecontracten, de oprenting van voorzieningen en verliezen op afdekkingsinstrumenten die in de winst-en-verliesrekening worden opgenomen. Alle financieringskosten die niet rechtstreeks zijn toe te rekenen aan de verwerving, bouw of productie van een in aanmerking komend actief worden met behulp van de effectieve-rentemethode in de winst-en-verliesrekening opgenomen. In 2017 en 2018 zijn er geen financieringskosten geactiveerd.

Vrijvallende financieringsvoordelen uit crossborder-leaseovereenkomsten worden in mindering op de rentelasten gebracht. Valutakoerswinsten en -verliezen maken deel uit van de financiële baten of lasten.

Sectie 6 Overige toelichtingen

28. Aan komende jaren toe te rekenen baten

(in miljoenen euro's)	31 december 2018	31 december 2017
Afkoopsommen	206	228
Correctiemechanisme concessievergoeding	109	126
Aan komende jaren toe te rekenen baten	315	354
Af: naar kortlopend	-40	-40
Totaal langlopend per 31 december	275	314

De afkoopsom loonkostensprong als gevolg van de verzelfstandiging van het spoorwegpensioenfonds in 1994 valt naar verwachting vrij tot 2035 ten gunste van het resultaat. Het concessievergoeding correctie-mechanisme is opgenomen in de uitvoeringsovereenkomst van de HRN concessie (zie noot 31) en zal lineair vrijvallen ten gunste van het resultaat gedurende de looptijd van de concessie tot en met 2024.

Waarderingsgrondslag

Deze baten hebben betrekking op ineens ontvangen bedragen die voortvloeien uit overeenkomsten waarvan de looptijd zich uitstrekt over toekomstige jaren. De baten worden gedurende de looptijd van de overeenkomsten waarmee ze verband houden ten gunste van de winst-en-verliesrekening gebracht. De baten worden gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs.

29. Personeelsbeloningen

De langlopende personeelsbeloningen omvatten:

- andere werknemersvergoedingen op lange termijn waaronder jubileumuitkeringen;
- verplichtingen als gevolg van arbeidsongeschiktheid en aanvullingen op sociale uitkeringen;
- verplichtingen in verband met toegezegd-pensioenregelingen.

(in miljoenen euro's)	31 december 2018	31 december 2017
Toegezegd-pensioenregelingen	1	2
Andere langetermijnpersoneelsverplichtingen	29	28
Totaal	30	30

Pensioenverplichtingen

Voor het personeel van de NS groepsmaatschappijen gelden de pensioenregelingen van de volgende pensioenfondsen met vermelding van de aantallen aangesloten actieve deelnemers:

(in aantallen)	31 december 2018	31 december 2017
Spoorwegpensioenfonds	17.070	17.020
Bedrijfstakpensioenfonds Horeca & Catering	2.360	2.837
Bedrijfstakpensioenfonds voor het levensmiddelenbedrijf	887	765
Aanvullende pensioenregeling Servex	108	93
ScotRail	4.874	4.713
East Anglia/ Greater Anglia	2.469	2.308
Abellio Transport Holdings	24	25
Abellio London & Surrey	1.958	2.041
Abellio West Midlands	2.475	2.475

In alle gevallen waarin sprake is van aansluiting bij bedrijfstakpensioenfondsen geldt dat NS groepsmaatschappijen geen verplichting hebben tot het voldoen van aanvullende bijdragen in het geval van een tekort bij het bedrijfstakpensioenfonds, anders dan het voldoen van de toekomstige premies. Evenmin kunnen de NS groepsmaatschappijen rechten doen gelden op eventuele overschotten in de fondsen. Als gevolg hiervan zijn deze toegezegde-pensioenregelingen conform IFRS in deze jaarrekening verwerkt als toegezegde-bijdrage-regeling.

Het totale bedrag aan pensioenpremies ten laste van de winst-en-verliesrekening was in 2018 € 170 miljoen (2017: € 144 miljoen).

Pensioenregeling Spoorwegpensioenfonds (toegezegde-bijdrageregeling)

De pensioenregeling voor de bedrijfstak Spoorwegen is ondergebracht bij het Spoorwegpensioenfonds. Deze regeling wordt voor de financiële verantwoording als een toegezegde-bijdrageregeling gekwalificeerd. De premie die met het spoorwegpensioenfonds is overeengekomen, is een vaste, vooraf vastgestelde, jaarlijkse premie, uitgedrukt in een percentage van de pensioengrondslag. In 2018 heeft NS de nominale pensioenpremie van 24% afdragen aan het pensioenfonds. Van de pensioenpremie die aan het Spoorwegpensioenfonds wordt afgedragen, komt 2/3 deel voor rekening van de onderneming en 1/3 deel voor rekening van de medewerkers. De onderneming heeft na betaling van de overeengekomen premie geen verplichting tot het betalen van aanvullende bedragen in geval sprake zou zijn van een tekort bij het pensioenfonds. De actuariële risico's en de beleggingsrisico's liggen bij het pensioenfonds en zijn deelnemers. De pensioenkosten worden tot 2035 deels gecompenseerd door de vrijval van de afkoopsom loonkostensprong (noot 28).

De Groep heeft voor de afwikkeling van het premiepad eind 2015 nieuwe afspraken gemaakt met het pensioenfonds ingaande per 1 januari 2016. Het gevolg hiervan is dat een vordering op het spoorwegpensioenfonds ontstaat van circa € 240 miljoen die in 2 jaar (2016 en 2017) is ontvangen. Het werknemersgedeelte van het premiepad (1/3 deel van het bedrag) is als schuld opgenomen en zal de komende jaren tot en met 2022 worden verrekend met de werknemers. Het werkgeversgedeelte van het premiepad (2/3 deel van het bedrag) is toegevoegd aan de afkoopsom loonkostensprong en zal tot 2035 additioneel ten gunste worden verantwoord van de pensioenkosten.

Voor Abellio London & Surrey en de aanvullende pensioenregeling Servex geldt een toegezegde-bijdrage-regeling.

Toegezegd-pensioenregelingen

Abellio Greater Anglia, Abellio ScotRail, Abellio West Midlands en Abellio Transport Holdings hebben het beheer van de pensioenregeling voor hun personeel ondergebracht bij het Railways Pension Scheme. Het betreffende fonds is te beschouwen als ondernemingspensioenfonds en de pensioenregeling als een toegezegd-pensioenregeling.

Elk bedrijf is een aangewezen werkgever voor één of meer kostendelingsovereenkomsten binnen het Railways Pension Scheme. Dergelijke kostendelingsovereenkomsten zijn gericht op een pensioen dat gedurende het hele leven uitgekeerd wordt. Het pensioenbedrag is afhankelijk van hoe lang een werknemer een actieve deelnemer is van de pensioenregeling en van zijn salaris bij uittreding uit de regeling ('eindloonregeling').

Wegens het karakter van de kostendelingsovereenkomsten worden de verschuldigde bijdragen, ter dekking van zowel de kosten van de opgebouwde uitkeringen als een eventueel tekort tussen de waarde van de activa en de waarde van de pensioenverplichtingen, gezamenlijk gedragen door de werkgever en de bijdragende deelnemers, in een verhouding van respectievelijk 60%/40%. Als gevolg daarvan neemt de werkgever 60% van de totale pensioenlasten en pensioenverplichtingen op de balans op. De Railways Pension Scheme wordt beheerd door de Trustee, Railways Pension Trustee Company Limited. De activa van de regelingen worden belegd via beleggingsfondsen, elk met een verschillend risico- en rendementsprofiel.

De pensioenverplichtingen en het pensioenvermogen zijn gebaseerd op actuariële berekeningen die per 31 december zijn uitgevoerd. Ultimo 2018 bedroeg de netto verplichting van Abellio Transport Holdings Limited € 1 miljoen (ultimo 2017: € 2 miljoen). De gemiddelde looptijd van de pensioenverplichting is ongeveer 24 jaar.

Om het karakter van de concessie te weerspiegelen wordt voor Abellio Greater Anglia, Abellio ScotRail en Abellio West Midlands het nadelige verschil tussen pensioenverplichtingen en pensioenvermogen opgenomen onder 'langlopende verplichtingen' voor zover dit betrekking heeft op de concessieperiode. Het resterende bedrag aan het einde van de concessieperiode wordt niet in de balans opgenomen, omdat het deel uitmaakt van de schulden van de volgende concessiehouder. De netto verplichtingen bedroegen ultimo 2018 nihil (ultimo 2017: nihil). De gemiddelde looptijd van beide pensioenverplichtingen is ongeveer 20 jaar. Bij het bepalen van de pensioenlasten in de winst-en-verliesrekening wordt eveneens rekening gehouden met het deel van de pensioenkosten die niet voor rekening van huidige concessiehouder komen, maar zullen worden gedragen door andere partijen na afloop van de huidige concessieperiode. Voor verdere toelichting wordt verwezen naar Sectie 1 Aanpassing waarderingsgrondslagen toegezegde pensioenregelingen Verenigd Koninkrijk.

Uitgangspunten toegezegd-pensioenregelingen

Bij de bepaling van de pensioenverplichtingen en het pensioenvermogen zijn de volgende uitgangspunten gehanteerd (gebaseerd op gewogen gemiddelde):

	31 december 2018	31 december 2017
Disconteringsvoet	3,2%	2,9%
Loonsomstijging	2,7%	2,6%
Pensioenstijging	2,1%	2,0%
Inflatie	2,1%	2,0%

Tabel voor de levensverwachtingen: S1NA tables met CMI 2017 projecties plus lange termijn verwachting 1,25 %.

Samenstelling

De samenstelling van de pensioenverplichtingen is als volgt:

(in miljoenen euro's)	31 december 2018	31 december 2017
Reële waarde van de fondsbeleggingen	1.819	1.829
Contante waarde van de toegezegd-pensioenrechten	2.335	2.401
Nadelig verschil	516	572
Aandeel van de werknemers	-206	-229
Nadelig verschil aan het einde van de concessieperiode	-309	-341
Afwaardering pensioenoverschot	-	-
Netto verplichtingen van de Groep (over de concessieperiode)	1	2

Gevoeligheidsanalyse

Redelijkerwijs mogelijke wijzigingen op balansdatum in één van de relevante actuariële veronderstellingen, waarbij andere veronderstellingen constant blijven, zouden de volgende invloed hebben op de bruto verplichting uit hoofde van toegezegde pensioenrechten:

(aanpassing met 0,25%) (in miljoenen euro's)	Toename	Afname
Disconteringsvoet	-130	134
Inflatie	135	-132
Toekomstige salarisverhogingen	37	-36

Verandering van de sterfteverwachting met 1 jaar zou een invloed hebben van circa € 61 miljoen (31 december 2017: € 60 miljoen) op de bruto verplichting.

De invloed van deze wijzigingen op de netto verplichtingen van de Groep over de concessieperiode is naar verwachting beperkt gezien de overdracht van verplichtingen aan het einde van de concessie.

Verloop

Het verloop van het pensioenvermogen en van de pensioenverplichtingen is als volgt:

(in miljoenen euro's)	2018	2017
Fondsbeleggingen per 1 januari	1.829	1.193
Toevoeging nieuw fonds	-	531
Rentebaten	53	34
Pensioenpremies (inclusief werknemersdeel)	53	37
Uitbetaalde pensioenen	-38	-33
Administratiekosten	-8	-6
Rendement op fondsbeleggingen, exclusief rentebaten	-50	119
Koersresultaat	-19	-46
Fondsbeleggingen per 31 december	1.820	1.829
Verplichtingen uit hoofde van toegezegde pensioenrechten per 1 januari	2.401	1.720
Toevoeging nieuw fonds	-	705
Pensioenlasten	99	71
Interestkosten	68	49
Uitbetaalde pensioenen	-38	-33
Netto-actuariële winst of verlies	-167	-44
Koersresultaat	-25	-67
Verplichtingen uit hoofde van toegezegde pensioenrechten per 31 december	2.338	2.401

Samenstelling pensioenvermogen

De samenstelling van het pensioenvermogen is als volgt:

(in miljoenen euro's)	31 december 2018	31 december 2017
Aandelen	1.107	1.150
Vastrentende waarden	375	207
Vastgoed	169	173
Geldmiddelen	107	251
Overig	62	48
Totaal	1.820	1.829

Pensioenkosten verwerkt in de winst-en-verliesrekening

(in miljoenen euro's)	2018	2017*
Pensioenlasten (werkgeversdeel)	61	43
Renteresultaat	-	-
Administratiekosten	4	4
Aanpassing als gevolg van beperking concessieperiode	-33	-23
Totaal	32	24

* Aangepast voor de stelselwijziging spoorwegpensioenregelingen Verenigd Koninkrijk, zoals toegelicht in Sectie 1.

Niet gerealiseerde actuariële resultaten

(in miljoenen euro's)	2018	2017*
Actuariële winst of verlies als gevolg van:		
- demografische veronderstellingen	62	-
- financiële veronderstellingen	108	39
- aanpassing op grond van ervaringen	-	5
Rendement op fondsbeleggingen, exclusief rentebaten	-50	119
Aanpassing als gevolg van beperking concessieperiode	-73	-97
Veranderingen in deelnemersaandeel	-47	-65
Totaal	-	1

* Aangepast voor de stelselwijziging spoorwegpensioenregelingen Verenigd Koninkrijk, zoals toegelicht in Sectie 1.

De Groep verwacht op basis van de huidige waarderingsgrondslagen een bedrag van € 35 miljoen aan pensioenlasten Abellio te verwerken inzake bovengenoemde toegezegd-pensioenregelingen in 2019.

Andere langetermijnpersoneelsverplichtingen

Hieronder zijn opgenomen jubileumverplichtingen. Voor de berekening van de jubileumverplichtingen wordt de prognosetafel AG2017 gebruikt.

Het verloop van de voorziening is als volgt:

(in miljoenen euro's)	2018	2017
Verplichtingen per 1 januari	28	29
Uitkeringen	-2	-3
Actuariële resultaat	1	-
Oprenting	2	2
Verplichtingen per 31 december	29	28

Het kortlopend deel van deze voorziening bedraagt € 2 miljoen.

De gevoeligheden zijn als volgt:

	2018	2017
Discontering (-0,5%)	4,5%	4,6%
Loonsomstijging (0,5%)	4,2%	4,2%
Carrierekansen (+25%)	3,0%	3,0%
Ontslagkansen (+25%)	-4,9%	-5,0%

Waarderingsgrondslag

Onder de personeelsbeloningen zijn opgenomen pensioenverplichtingen uit pensioenregelingen en andere verplichtingen betreffende personeelsbeloningen bestaande uit jubileumuitkeringen, VUT-uitkeringen en verplichtingen wegens arbeidsongeschiktheid van medewerkers.

Toegezegde-bijdrageregelingen zijn regelingen waarbij de Groep geen andere verplichting heeft dan de contractuele bijdragen te voldoen. Deze bijdragen worden in de winst-en-verliesrekening verantwoord in de periode waarin de bijdrage verschuldigd is.

Toegezegd-pensioenregelingen zijn regelingen waarbij de Groep niet kan volstaan met betaling van de verplichte, contractueel overeengekomen bijdrage aan pensioenfondsen of verzekeringsmaatschappijen. De netto verplichting van de Groep wordt voor elke regeling afzonderlijk berekend door een schatting te maken van de pensioenaanspraken die werknemers hebben opgebouwd in de verslagperiode en de daaraan voorafgaande jaren. Van deze pensioenaanspraken wordt de contante waarde bepaald, welke wordt gesaldeerd met de reële waarde van het belegde pensioenvermogen. De disconteringsvoet is de rentevoet per balansdatum van hoogwaardige vastrentende waarden waarvan de looptijd de termijn van de pensioenverplichtingen benadert. Bij de berekening wordt rekening gehouden met elementen als toekomstige loonstijging als gevolg van algemene loonontwikkelingen en carrièrekansen, met inflatie en met actuele levensduurverwachtingen. De berekening wordt jaarlijks uitgevoerd door een erkende actuaaris volgens de 'projected unit credit'-methode. Wanneer de berekening resulteert in een positief saldo voor de Groep, wordt de opname van het actief beperkt tot een bedrag dat maximaal gelijk is aan het saldo van eventuele niet-opgenomen pensioenkosten van verstreken diensttijd en de contante waarde van eventuele toekomstige terugstortingen door het fonds of lagere toekomstige pensioenpremies. Het werknemersgedeelte wordt in mindering gebracht op de verplichting.

De pensioenverplichtingen die betrekking hebben op de concernonderdelen die in Verenigd Koninkrijk gevestigd zijn, worden opgenomen voor de periode waarover de vervoersconcessies lopen.

De aan het begin van het jaar op basis van de actuariële berekeningen verwachte mutatie in de pensioenverplichtingen en beleggingsresultaten worden gemuteerd in de netto verplichtingen en in de winst-en-verliesrekening verwerkt. De door werkgevers en werknemers betaalde bijdragen komen in mindering op de netto verplichtingen. De actuariële winsten en verliezen, bestaande uit het verschil tussen de werkelijke en de verwachte mutaties in de pensioenverplichtingen en beleggingsresultaten, worden verwerkt in het totaalresultaat.

Verplichtingen inzake jubileumuitkeringen en VUT-uitkeringen worden actuariëel berekend en opgenomen tegen de contante waarde. Hierbij wordt rekening gehouden met loon- en prijsontwikkelingen, recente sterftetafels en inschatting van het dienstverband. Eventuele actuariële winsten of verliezen worden in de winst-en-verliesrekening opgenomen in de periode waarin deze zich voordoen. Op soortgelijke wijze worden ook de verplichtingen wegens arbeidsongeschiktheid bepaald.

Kortetermijnpersoneelsbeloningen

De nog niet opgenomen vrijetijdsaanspraken worden contant gemaakt, rekening houdend met toekomstige salarisstijgingen. Overige kortetermijnpersoneelsbeloningen worden zonder contant making gewaardeerd en opgenomen wanneer de daarmee verband houdende dienst wordt verricht.

30. Voorzieningen

(in miljoenen euro's)	Reorganisatie- voorzieningen	Voorziening bodemsanering	Overige voorzieningen	Totaal
Stand per 1 januari 2018	11	70	82	163
Dotatie	6	2	31	39
Oprenting				-
Onttrekking	-11	-1	-24	-36
Overige mutaties				-
Vrijval		-1	-20	-21
Stand per 31 december 2018	6	70	67	144
Opgenomen onder:				
Langlopend	-	68	51	119
Kortlopend	6	2	16	24

Reorganisatievoorzieningen

De voorziening voor reorganisatiekosten heeft tot doel het dekken van de kosten die in het kader van reorganisatiemaatregelen worden gemaakt. Het grootste deel van de voorziening is nodig voor afvloeiingsregelingen, overbruggingsbetalingen en herplaatsing van personeelsleden van wie de functie is opgeheven bij reorganisaties.

Voorziening bodemsanering

De voorziening voor bodemsanering dient voor beheersing en opheffing van milieuschade. De voorziening is berekend met behulp van een disconteringsvoet van gemiddeld 1,5% (2017: 1,5%).

Overige voorzieningen

Overige voorzieningen betreffen onder andere voorzieningen voor schade ten gevolge van ongevallen en brand, onzekerheden ten aanzien van afrekeningen met vervoerder, voorzieningen in verband met onderhoud van operationele lease contracten en voorzieningen voor personeel gerelateerde onderwerpen. De vrijval van de overige voorzieningen bevat onder andere een vrijval als gevolg van afwikkeling van de reservering met betrekking tot personeelskosten en vrijval als gevolg van gemaakte afspraken met een buitenlandse vervoerder.

Waarderingsgrondslag

Een voorziening wordt in de balans opgenomen wanneer de Groep een in rechte afdwingbare of feitelijke verplichting heeft als gevolg van een gebeurtenis in het verleden en het waarschijnlijk is dat voor de afwikkeling van die verplichting een uitstroom van middelen nodig is.

Voorzieningen worden bepaald door de verwachte toekomstige kasstromen contant te maken op basis van een disconteringsvoet voor belasting die een afspiegeling is van de actuele markttransacties van de tijdswaarde van geld en, waar nodig, van de specifieke risico's met betrekking tot de verplichting.

Reorganisatiekosten en non-activiteitsregelingen

In verband met reorganisatie worden voorzieningen getroffen wanneer een gedetailleerd plan voor de reorganisatie is geformaliseerd en een aanvang is gemaakt met de reorganisatie of deze publiekelijk bekend is gemaakt. Er wordt geen voorziening getroffen voor toekomstige bedrijfslasten. De reorganisatievoorziening heeft voornamelijk betrekking op afvloeiingsregelingen, overbruggingsbetalingen en herplaatsingen van personeelsleden van wie de functie is opgeheven.

Voorziening voor bodemsanering

De voorziening voor bodemsanering dient ter dekking van lasten om bedrijfsmiddelen in bruikbare staat te houden of te brengen. In overeenstemming met het gepubliceerde milieubeleid van de Groep en de van toepassing zijnde wettelijke verplichtingen, worden voorzieningen voor beheersing en opheffing van milieuverontreiniging getroffen wanneer de vervuiling optreedt of blijkt te zijn opgetreden.

Verlieslatende contracten

In de balans wordt een voorziening voor verlieslatende contracten in de balans opgenomen wanneer de door de Groep naar verwachting te behalen voordelen uit een overeenkomst lager zijn dan de onvermijdbare kosten om aan de verplichtingen uit hoofde van de overeenkomst te voldoen.

De voorziening wordt gewaardeerd tegen de contante waarde van de verwachte netto kosten van de voortzetting van het contract, of indien dit lager is, tegen de contante waarde van de verwachte kosten voor de beëindiging van het contract zijnde enige compensatie of boete die voortvloeit uit het niet-naleven van het contract. Voorafgaand aan de vorming van een voorziening wordt op de activa die betrekking hebben op het contract een bijzondere waardeverminderingverlies genomen.

Overige voorzieningen

Er worden voorzieningen opgenomen voor schade in verband met brand, ongevallen, verstrekte garanties, claims en overige zaken.

31. Niet in de balans opgenomen regelingen

Tegen NS en/of groepsmaatschappijen lopen een aantal onderzoeken en zijn diverse claims ingediend die door haar worden betwist. Voor zover noodzakelijk geacht zijn hiervoor voorzieningen getroffen. Een aantal belangrijke onderwerpen wordt hieronder toegelicht.

ACM

In het besluit van 6 maart 2015 heeft de ACM geconcludeerd dat NS artikelen 67 en 71 van de Spoorwegwet ("Spw") heeft overtreden door in het kader van de aanbesteding Limburg geen redelijk aanbod te doen voor wat betreft locaties voor servicebalies, pauzelocties, noodknopvoorzieningen, CICO-palen, voor energiekosten, afhandeling van storingen en reisinformatie (artikel 67 Spw.). Daarnaast concludeert de ACM dat NS concurrentiegevoelige informatie van onder meer Veolia heeft gedeeld met Abellio en QBuzz (artikel 71 Spw.).

Op 22 mei 2017 heeft de ACM geoordeeld dat NS in strijd heeft gehandeld met artikel 24 van de Mededingingswet en artikel 102 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie. De ACM heeft NS hiervoor een boete opgelegd van € 40,95 miljoen. De ACM stelt, op grond van een normenkader dat zij zelf heeft bepaald, dat de bieding van NS niet aan de interne rendementseis zou voldoen. Deze benadering van de ACM is nieuw en heeft verstrekende gevolgen voor de spoorsector en toekomstige aanbestedingen en investeringen door NS. Gelet hierop heeft NS bezwaar aangetekend tegen het besluit. NS betwist dat zij een verlieslatend bod zou hebben gedaan bij de aanbesteding van het openbaar vervoer in

Limburg. Het bod voldeed ook aan de interne rendementseis. NS is het daarom oneens met het oordeel en onderbouwing van het besluit van de ACM. NS heeft door middel van een bezwaarschrift aan de ACM gevraagd het besluit te heroverwegen. Op 29 maart 2018 heeft de ACM de bezwaren van NS afgewezen. NS heeft beroep ingesteld tegen het besluit op bezwaar. Dit beroep is in behandeling bij de Rechtbank Rotterdam. De opgelegde boete is in 2017 voldaan en ten laste gebracht van het resultaat 2017. Aangezien de uitkomsten van de beroepsprocedure onzeker zijn en eventuele vorderingen op de ACM als gevolg van de uitkomsten van een beroepsprocedure niet voldoen aan het IFRS criterium "vrijwel zeker", heeft NS per 31 december 2018 geen vorderingen dienaangaande opgenomen.

Openbaar Ministerie

Het Openbaar Ministerie (Functioneel Parket s'-Hertogenbosch) is in 2015 een strafrechtelijk onderzoek gestart naar mogelijke strafbare feiten in verband met de aanbesteding voor het openbaar vervoer in Limburg. Het onderzoek is gericht op feiten en omstandigheden rondom een vermeende constructie inzake het bekendmaken van bedrijfsgeheimen. Onder meer de vennootschappen NS Groep N.V., Qbuzz B.V., Abellio Transport Holding B.V. en Abellio Nederland B.V. zijn als verdachte aangemerkt. In februari 2016 heeft de NS Groep N.V. het eind proces-verbaal met betrekking tot het strafrechtelijke onderzoek ontvangen. Het OM heeft nadien NS Groep N.V. gedagvaard. De inhoudelijke behandeling heeft in het tweede deel van 2017 plaatsgevonden. Op 21 december 2017 heeft de Rechtbank Oost-Brabant NS vrijgesproken ten aanzien van twee aan NS ten laste gelegde feiten en is het openbaar ministerie niet-ontvankelijk verklaard ten aanzien van een derde aan NS ten laste gelegd feit.

Het openbaar ministerie heeft hoger beroep ingesteld tegen het vonnis van 21 december 2017. De uitkomst hiervan en welke financiële consequenties dit zal hebben (hoogte eventuele boete, transactie etc.) valt op dit moment dan ook niet betrouwbaar vast te stellen. Als gevolg hiervan is geen voorziening opgenomen.

Individuele tegemoetkoming Tweede Wereldoorlog

NS heeft tijdens de Tweede Wereldoorlog in opdracht van de bezetter treinen gereden. Uit diverse gesprekken met de heer Salo Muller, een overlevende van de Holocaust, is gebleken dat bij de heer Muller, maar ook bij anderen, de wens leeft dat de NS de slachtoffers van de transporten en hun directe nabestaanden niet alleen collectief herdenkt, maar hun leed ook individueel erkent en de vraag naar individuele tegemoetkoming leeft. NS vindt dat niemand gebaat is bij lange juridische procedures. NS heeft de bereidheid uitgesproken om op morele gronden een individuele financiële tegemoetkoming te doen aan de meest direct door haar handelen getroffen. Daarom is gezamenlijk besloten om af te zien van een juridische procedure over aansprakelijkheid en een commissie in te stellen die de tegemoetkomingsregeling zal uitvoeren. De commissie is in januari 2019 onder voorzitterschap van de heer Job Cohen gestart met als opdracht om op morele gronden over te gaan tot individuele tegemoetkoming aan een nader vast te stellen groep overlevenden en directe nabestaanden.

De financiële effecten van de individuele tegemoetkomingen zijn bij het opmaken van de jaarrekening niet betrouwbaar vast te stellen. Dit hangt samen met grote onzekerheden ten aanzien van de omvang van de populatie en het bedrag dat per individu zal worden uitgekeerd. Als gevolg hiervan is geen voorziening opgenomen.

Chroom 6

Op donderdag 31 januari 2019 heeft het RIVM de resultaten gepresenteerd van het onderzoek Chroom-6 bij het re-integratieproject tROM in Tilburg. In het Tilburgse project tROM werkten tussen 2004 en 2011 uitkeringsgerechtigden aan onder andere NS-treinen en museumtreinen in de toenmalige werkplaats van NedTrain Tilburg. Het RIVM heeft onderzoek uitgevoerd, waaraan NS haar medewerking heeft verleend. Een onafhankelijke commissie heeft aan de hand van de onderzoeksresultaten conclusies getrokken en adviezen geformuleerd. De

commissie heeft stevige conclusies getrokken, ook over de rol van NS in het Tilburgse project. De gemeente Tilburg, NS en het Spoorwegmuseum hebben volgens de commissie allemaal steken laten vallen. Begin februari 2019 hebben partijen bekendgemaakt dat zij gezamenlijk en elk vanuit de eigen verantwoordelijkheid tot een regeling komen. Om op deze manier zo snel mogelijk duidelijkheid te bieden aan de betrokkenen.

NS heeft haar aandeel in de verwachte kosten voorzien per 31 december 2018.

Verder doet Politie in opdracht van het Openbaar Ministerie op dit moment strafrechtelijk onderzoek, waarbij NedTrain als één van de verdachten is aangemerkt. De uitkomsten van dit onderzoek zijn op dit moment onzeker.

Langlopende contracten

Ultimo 2018 bestaat een aantal meerjarige financiële verplichtingen jegens derden. In de eerste plaats hebben deze betrekking op operationele leaseovereenkomsten voor treinen, bedrijfsauto's en reproductieapparatuur. In de tweede plaats gelden meerjarige contracten voor dienstverlening door derden op het gebied van automatisering, arbozorg, onderhoud en schoonmaak.

Operationele leaseovereenkomsten

De verschuldigde bedragen uit hoofde van niet-opzegbare operationele leaseovereenkomsten (inclusief huurovereenkomsten voor kantoorruimtes) vervallen als volgt:

(in miljoenen euro's)	31 december 2018	31 december 2017
< 1 jaar	642	546
1-5 jaar	2.001	1.481
>5 jaar	2.168	1.738
Totaal	4.811	3.765

De leaseverplichtingen naar land zijn als volgt verdeeld:

(in miljoenen euro's)	31 december 2018	31 december 2017
Verenigd Koninkrijk	2.883	2.605
Duitsland	2.073	1.381
Nederland	214	135
Intercompany eliminatie	-359	-356
Totaal	4.811	3.765

In 2018 is een bedrag van circa € 517 miljoen als last verantwoord voor operationele leaseovereenkomsten.

In de hierboven opgenomen verschuldigde bedragen zijn bedragen opgenomen die betrekking hebben op een aantal concessies in Duitsland die één op één worden vergoed door de concessieverleners. Deze bedragen vervallen als volgt:

(in miljoenen euro's)	31 december 2018	31 december 2017
< 1 jaar	29	13
1-5 jaar	182	50
>5 jaar	416	80
Totaal	627	143

Energiecontracten

Ultimo 2018 bedraagt de afnameverplichting van het energiecontract in Nederland van de reeds afgedekte volumes, de vergoeding voor Programma Verantwoordelijkheid en de opslag voor groene stroom voor de periode 2019-2024 (het restant van het 10-jarige contract) € 218 miljoen (stand ultimo 2017 € 227 miljoen). Het voor 2019 en 2020 verwachte volume is nagenoeg volledig afgedekt. De transportkosten en energiebelasting maken geen deel uit van de weergegeven afnameverplichting. Indien het verschil tussen marktwaarden en contractwaarde boven een bepaalde drempel uitkomt, dient de Groep dan wel Eneco garanties dan wel cash collateral te stellen aan de andere partij. De storting en verplichting, indien deze er zijn, worden met elkaar gesaldeerd aangezien beide onlosmakelijk met elkaar samenhangen. Ultimo 2018 heeft NS € 65 miljoen (ultimo 2017: 11 miljoen) aan zekerheden ontvangen in de vorm van margin gelden.

Voor een nadere toelichting op energiecontracten wordt verwezen naar noot 25.

Fiscale eenheid

Alle tot de Groep behorende Nederlandse dochterondernemingen voor de vennootschapsbelasting zijn gevoegd in de fiscale eenheid NS. Dientengevolge is de Groep hoofdelijk aansprakelijk voor de belastingschulden van de in de fiscale eenheid opgenomen dochterondernemingen.

Investeringsverplichtingen

Ultimo 2018 heeft de Groep investeringsverplichtingen uitstaan voor € 1.377 miljoen (2017: € 1.437 miljoen), voornamelijk voor de aankoop en revisie van treinen en investeringen in stationsomgevingen.

Voorwaardelijke vordering

Op 17 maart 2014 hebben de Groep en de leverancier een oplossing bereikt voor hun geschil ten aanzien van de V250-treinen. Onderdeel van de overeenkomst is dat NS recht heeft op een vergoeding bij mogelijke verkoop van de treinen. Deze eventueel nog te ontvangen additionele toekomstige betalingen als een gevolg van de verkoop van treinen door de leverancier zijn gezien de onzekerheid nog niet verantwoord.

Voorwaardelijke verplichtingen

Van het aandeel van de Groep in het geplaatste aandelenkapitaal (omgerekend € 107 miljoen) van Eurofima AG is omgerekend € 27 miljoen gestort. De Groep heeft een opeisbare volstortingsverplichting en garantieverplichtingen voor omgerekend € 268 miljoen. De verplichting kan worden opgeëist indien de eigen vermogenspositie van Eurofima AG daar aanleiding toe geeft.

Als gevolg van de afspraken over de IC Brussel met de Belgische vervoerder in het kader van het hoofdrailnet houdt de Groep rekening met een voor de Groep negatief saldo in de verrekening van de exploitatielasten van dit traject. De omvang van dit saldo is afhankelijk van het exploitatieresultaat op dat traject.

Garanties

De Groep heeft voor een bedrag van € 830 miljoen (31 december 2017: € 784 miljoen) garanties verstrekt ter zake uitvoering van de diverse concessies.

Concessies

De Groep heeft de volgende concessies:

Concessies in 2018	Expiratiedatum	Type contract
Nederland		
Hoofdrailnet/ HSL-Zuid	31 december 2024	netto
Regionale trein concessies	zie hierna	netto
Verenigd Koninkrijk		
Merseyrail-concessie rondom Liverpool	20 juli 2028	gemengd
Greater Anglia-concessie (East Anglia)	12 oktober 2025	gemengd
Abellio London-concessies (bus)	zie hierna	bruto
ScotRail-concessie in Schotland (vanaf 1 april 2015)	31 maart 2022	gemengd
West Midlands treinconcessie	31 maart 2026	gemengd
Duitsland		
Emscher Ruhrtal	december 2019	bruto
Ruhr Sieg Netz	december 2034	bruto
Der Mungstener	december 2028	bruto
Saale-Thüringen-Südharz (vanaf december 2015)	december 2030	bruto
Niederrhein-Netz	december 2028	bruto
Rhine-Ruhr-Express (start van de operatie in twee stappen; december 2018 en december 2020)	december 2033	bruto
Stuttgarter Netze (start van de operatie in juni 2019)	december 2032	bruto
Dieselnetz Sachsen-Anhalt (start van de operatie in december 2018)	december 2032	bruto
S-Bahn Rhein-Ruhr (start van de operatie in december 2019)	december 2034	bruto

Toelichting

Een netto contract is een contract met omzetrisico ten aanzien van reizigersopbrengsten.

Een bruto contract is een contract zonder omzetrisico ten aanzien van reizigersopbrengsten.

Een gemengd contract is een netto contract met bepaalde beschermingsconstructies ten aanzien van reizigersopbrengsten.

Nederland

Hoofdrailnet

De hoofdrailnet-concessie (HRN) is verleend door het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en betreft het reizigersvervoer per spoor op het hoofdrailnet in Nederland. De oude HRN-concessie en de HSL-concessie (zie volgende paragraaf) eindigden eind 2014 en het ministerie heeft in december 2014 een nieuwe geïntegreerde hoofdrailnet-concessie aan NS verleend voor de periode 1 januari 2015 tot 31 december 2024. De treindiensten over de HSL-Zuid vallen met ingang van 1 januari 2015 ook onder deze concessie. In de concessie is vastgelegd dat de prestaties over de duur van de concessie verbeteren. De interim evaluatie en

eindevaluatie zullen respectievelijk in 2019 en 2024 plaatsvinden. Indien NS de streefwaarden voor 2019 respectievelijk 2024 niet haalt, is NS per niet behaalde prestatie-indicator een geldsom verschuldigd van € 1,5 miljoen tot een maximum totaalbedrag van € 19,5 miljoen per evaluatiemoment. Indien NS aan voorwaarden heeft voldaan dan is een maximale bonus te behalen van € 10 miljoen per evaluatie. Daarnaast kan het ministerie aan NS een boete van maximaal € 6,5 miljoen per jaar opleggen als NS de bodemwaarden uit de concessie voor de prestatie-indicatoren niet haalt. De prestatie-indicatoren worden gemeten op de prestatiegebieden: algemeen (klantoordeel), deur-tot-deur reis, reisgemak (vervoercapaciteit in de spits), reisinformatie (bij ontregelingen), (sociale) veiligheid en betrouwbaarheid (reizigerspunctualiteit).

Met de overheid zijn onder andere afspraken gemaakt ten aanzien van de productiemiddelen (met name rollend materieel) die worden ingezet ten behoeve van de uitvoering van de hoofdrailnet concessie. Afhankelijk van de eigendomssituatie en de vorm van aanbesteding kunnen de productiemiddelen bij (gedeeltelijk of geheel) verlies van de hoofdrailnet-concessie worden verhuurd aan de opvolgende concessiehouder, worden verkocht tegen boekwaarde en/of zullen de leases één op één worden overgenomen door de opvolgende concessiehouder.

In 2018 bedraagt de totale gebruiks- en concessievergoeding € 152 miljoen voor de geïntegreerde hoofdrailnet/HSL-Zuid concessie. In het onderhandelakkoord van 2011 is een correctiemechanisme opgenomen ter afwijking van het faillissement van HSA. Dit correctiemechanisme is overgenomen in de uitvoeringsovereenkomst ten behoeve van de concessie en heeft de volgende strekking. Indien het gemiddelde rendement van de concessiehouder over een vastgestelde periode lager is dan de drempelwaarde (4%) heeft zij recht op een correctie van de concessieprijs (ten hoogste van het verschil tussen het werkelijke rendement en 4%, waarbij de correctie over de totale concessieduur is gemaximeerd op € 144 miljoen prijspeil 2010). Over 2015 bestond geen recht op een dergelijke correctie. Het eventuele recht op een correctie is in 2016 voor het eerst berekend over het gemiddelde rendement van 2015 en 2016, vervolgens steeds over de voorgaande drie jaren. Een op grond van de uitvoeringsovereenkomst ontstaan recht op een correctie van de concessieprijs komt niet te vervallen op het moment dat in latere jaren het rendement hoger is dan de drempelwaarde. De uitbetaling van een ontstaan recht op een correctie van de concessieprijs zal conform de uitvoeringsovereenkomst gespreid plaatsvinden. Het correctiemechanisme met betrekking tot de gemiddelde rentabiliteit zal gedurende de concessie lineair worden verantwoord over de gehele concessieduur.

In de concessie is ook een correctiemechanisme opgenomen ten aanzien van een verrekening van eventuele meevallers in de energieprijzontwikkelingen over de periode van de concessie. Deze correctie wordt cumulatief berekend waarbij NS 75% van het verschil tussen de werkelijke energieprijzen en de geprognosticeerde energieprijzen volgens de business case verschuldigd is aan I&W, waarbij geen correctie plaatsvindt op het moment dat het cumulatief werkelijk rendement onder het cumulatief normrendement ligt. Los van bovenstaande berekening is NS over 2016 éénmalig een bedrag van € 56 miljoen onvoorwaardelijk verschuldigd aan het ministerie. Deze betaling wordt lineair geamortiseerd over de gehele looptijd van de concessie. De regeling is gemaximeerd op € 290 miljoen (inclusief éénmalige betaling) en zal nooit leiden tot een betaling van I&W aan NS. Over 2018 en voorgaande jaren is geen correctie energiekosten verschuldigd.

Regionale treinconcessies

Dit betreft het reizigersvervoer per spoor op de hieronder aangegeven verbindingen. In de concessie zijn de voorwaarden aangegeven betreffende frequentie, toegankelijkheid, serviceniveau en dergelijke. In 2018 heeft NS de concessie Gouda – Alphen aan den Rijn uitgevoerd met een looptijd tot en met 11 december 2031. De concessie is verleend door de betrokken provincie. Voor de uitvoering van de concessie wordt een vergoedingsbedrag ontvangen van de concessieverlener.

Verenigd Koninkrijk

Merseyrail-concessie

Merseyrail wordt uitgevoerd door Abellio voor een periode van 25 jaar sinds 2003 als onderdeel van een 50:50 joint venture met Serco. Het biedt passagiersdiensten in de regio Liverpool en is verleend door de lokale transportautoriteit, Merseytravel. Merseyrail is nu meer dan halverwege de looptijd van het contract en er is een optie voor een verlenging van vijf jaar. Merseytravel is halverwege de aanschaf van een geheel nieuwe vloot van Stadler; het eerste treinstellen moeten in 2020 arriveren.

Greater Anglia-concessie (East Anglia)

Abellio nam de nieuwe franchise voor Greater Anglia op 16 oktober 2016 over en won het bod om de activiteiten voort te zetten na het einde van het vorige contract. Abellio had de oude Greater Anglia-franchise sinds 2012 gerund. Abellio verkocht in januari 2017 een 40% aandeel van de franchise aan Mitsui. De nieuwe franchise loopt tot 12 oktober 2025, met een optie voor een verdere verlenging van een jaar. Greater Anglia exploiteert treinen op landelijke, intercity- en voorstadsdiensten in de regio East Anglia in het Verenigd Koninkrijk en voert een complete vlootvernieuwing uit, waarbij de eerste treinen in 2019 zullen arriveren.

ScotRail concessie

Abellio exploiteert ScotRail onder een alliantieovereenkomst met de infrastructuraanbieder - Network Rail - sinds 1 april 2015 voor een periode van minimaal zeven jaar. Het contract heeft een looptijd van tien jaar met een onderbrekingsclausule op jaar zeven, uitoefenbaar op het vijfde jaar. Er is ook een optie voor een verlenging van twee jaar tot en met 31 maart 2027. Het contract wordt verhuurd door Transport Schotland en biedt intercity-, regionale en landelijke diensten in heel Schotland.

West Midlands concessie

Abellio exploiteert de West Midlands-franchise voor een periode van acht jaar en drie maanden als onderdeel van een 70:15:15 joint venture met Mitsui en JR East. De franchise ging van start op 10 december 2017 en loopt tot 31 maart 2026. De franchise biedt intercity-, stads- en regionale diensten in de regio West Midlands, die zich uitstrekken naar Londen en Crewe en Liverpool als onderdeel van de Northwestern Railway in Londen. De franchise zal tegen 2021 meer dan 400 nieuwe treinvoertuigen opleveren en een reeks bijbehorende infrastructuur en verbeteringswerken om de klantervaring in de hele franchise te verbeteren.

Concessies in Londen

Abellio London exploiteert busdiensten vanuit vijf permanente depots in Zuid- en West-Londen en is momenteel bezig met het bouwen van een nieuwe site in plaats van een tijdelijk depot in Southall, West-Londen. Abellio heeft een marktaandeel van circa 8% van de Londense busmarkt die in franchise is gegaan bij de lokale openbaarvervoersaanbieder, Transport for London. De contracten lopen elk voor een periode van vijf jaar met een optionele verlenging van twee jaar, afhankelijk van het voldoen aan verschillende prestatiecriteria.

Abellio London exploiteert buslijnen in Londen vanuit een aantal depots (8% marktaandeel). De concessies hebben een looptijd van gemiddeld 5 jaar met een optie tot verlenging met 2 jaar, afhankelijk van het behalen van prestatie criteria.

Duitsland

Abellio exploiteert diverse treindiensten in de regio's Noordrijn-Westfalen en Mitteldeutschland tegen een van tevoren vastgelegde vergoeding van de overheid (subsidie), die jaarlijks wordt geïndexeerd. De concessies hebben een looptijd die eindigt variërend tussen 2019 en 2030.

Abellio is een van de leidende particuliere spoorwegvervoersbedrijven in Duitsland. Abellio heeft zijn hoofdkantoor in Berlijn en exploiteert spoorwegnetten in de deelstaten Noord-Rijnland-Westfalen, Saksen, Nedersaksen, Saksen-Anhalt, Hessen en Thüringen. Abellio Rail NRW GmbH in Hagen, Abellio Rail Mitteldeutschland GmbH in Halle en WestfalenBahn GmbH in Bielefeld zijn verantwoordelijk voor de lopende activiteiten. In juni 2019 wordt Abellio Rail Baden-Württemberg GmbH operationeel.

Abellio Rail NRW exploiteert regionale spoorvervoersdiensten over verschillende spoorlijnen in Noord-Rijnland-Westfalen, inclusief in het Emscher-Ruhrtaal-netwerk met Bochum, Wanne-Eickel en Gelsenkirchen en in het Ruhr-Sieg-netwerk tussen Essen, Hagen, Iserlohn en Siegen. Abellio exploiteert ook de "Der Müngstener" -route, die sinds december 2013 rijk is aan traditie, en loopt over de hoogste spoorbrug van Duitsland door de steden Wuppertal, Remscheid en Solingen. Sinds april 2017 is Abellio verantwoordelijk voor de grensoverschrijdende route tussen Düsseldorf en de Nederlandse stad Arnhem door het exploiteren van het Niederrhein-netwerk. Eind 2018 startte Abellio Rail NRW het belangrijke mobiliteitsproject "Rhine-Ruhr-Express" en in 2019 neemt Abellio de grootste groep van de Rijn-Ruhr-S-Bahn over.

Abellio Rail Mitteldeutschland GmbH zorgt sinds 2015 voor mobiliteit van reizigers tussen Kassel, Halle (Saale), Leipzig, Eisenach, Gotha, Erfurt, Weimar en Saalfeld op het elektrische netwerk van Saale-Thuringia-Südharz. Abellio startte passagiersoperaties op de Saksen -Anhalt dieselnetaf in december van dit jaar. Passagiers kunnen nu reizen tussen de grote steden Erfurt, Magdeburg, Potsdam en Berlijn.

Abellio Rail Baden-Württemberg GmbH zal vanaf 2019 als onderdeel van het Stuttgart-netwerk langs de Neckartal opereren. Passagiers in Baden-Württemberg zullen in de toekomst kunnen profiteren van de kwaliteitsnormen van Abellio. Abellio doet er alles aan om het kwaliteitsleiderschap op de rails tussen Tübingen, Heidelberg en Mannheim, dat al in andere Duitse deelstaten bestaat, te implementeren.

In 2017 werd Abellio Deutschland de enige aandeelhouder van WestfalenBahn. De WestfalenBahn verbindt de steden Emden, Münster, Bielefeld, Hannover en Braunschweig met het Emsland-Mittelland-netwerk.

32. Verbonden partijen

De transacties met verbonden partijen vinden plaats op basis van het arms length-principe.

Alle geplaatste aandelen zijn in handen van de Staat. Een significante transactie met aan de Staat gelieerde onderneming (Dienst Uitvoering Onderwijs) betreft de ontvangen vergoeding voor de studentenkaart (2018: € 448 miljoen, 2017: € 468 miljoen).

Met ProRail BV, een aan de Staat gelieerde onderneming, vindt de betaling van de gebruiksvergoeding voor de Nederlandse infrastructuur. Deze is toegelicht in noot 30.

Daarnaast heeft de Groep in 2018 een bedrag van € 18 miljoen (2017: € 27 miljoen) ontvangen van de Staat voor subsidies vanuit diverse regelingen. Deze subsidies zijn verantwoord als opbrengsten.

De transacties met raad van bestuur en commissarissen zijn toegelicht onder noot 2.

Er hebben in 2018 en 2017 geen significante transacties plaatsgevonden met joint ventures en overige deelnemingen.

Groepsmaatschappijen

De belangrijkste vennootschappen die zijn opgenomen in de geconsolideerde jaarrekening zijn:

	Percentage deelname		Statutaire zetel
	2018	2017	
Werkmaatschappijen			
NS Reizigers BV*	100,0	100,0	Utrecht
Abellio Transport Holding BV	100,0	100,0	Utrecht
NedTrain BV*	100,0	100,0	Utrecht
NS Financial Services (Holdings) Ltd	100,0	100,0	Dublin
NS Stations BV*	100,0	100,0	Utrecht
NS Vastgoed BV*	100,0	100,0	Utrecht
NS Insurance NV	100,0	100,0	Utrecht
NS Opleidingen BV*	100,0	100,0	Utrecht
NS Lease BV*	100,0	100,0	Utrecht
Dochterondernemingen van werkmaatschappijen			
Thalys Nederland NV*	100,0	100,0	Utrecht
NS Internationaal BV*	100,0	100,0	Utrecht
NS Stations Retailbedrijf BV*	100,0	100,0	Utrecht
NS Fiets BV*	100,0	100,0	Utrecht
NS OV-Fiets BV*	100,0	100,0	Utrecht
Stationsfoodstore BV*	100,0	100,0	Utrecht
NS Poort Ontwikkeling BV	100,0	100,0	Utrecht
NS Financial Services Company	100,0	100,0	Dublin
DISA Assets Ltd	100,0	100,0	Dublin
Abellio Nederland BV	100,0	100,0	Utrecht
Abellio Transport Group Ltd	100,0	100,0	Glasgow
Abellio Transport Holdings Ltd	100,0	100,0	London
Abellio Greater Anglia Ltd	100,0	100,0	London
Abellio East Anglia Ltd	60,0	60,0	London
Abellio West Midlands Ltd	70,1	70,1	Birmingham
Abellio Rail Baden-Württemberg GmbH	100,0	100,0	Stuttgart
Abellio Rail Mitteldeutschland GmbH	100,0	100,0	Halle
Abellio Rail NRW GmbH	100,0	100,0	Essen
Abellio GmbH	100,0	100,0	Essen
Abellio ScotRail Ltd	100,0	100,0	Glasgow
Abellio West London Ltd	100,0	100,0	London
Abellio London Ltd	100,0	100,0	London
WestfalenBahn GmbH	100,0	100,0	Bielefeld
Joint ventures			
Merseyrail Services Holding Company Ltd	50,0	50,0	Hampshire
Overige belangen			
Eurofima AG	5,8	5,8	Basel

* NS Groep NV heeft zich in overeenstemming met het bepaalde in art. 403 Boek 2 BW aansprakelijk gesteld voor de uit rechtshandelingen voortvloeiende schulden.

Een volledige lijst van groepsmaatschappijen, geassocieerde deelnemingen en joint ventures in overeenstemming met de volgens de artikelen 2:379 en 2:414 BW vereiste vermeldingen is neergelegd op het kantoor van het Handelsregister te Utrecht.

33. *Gebeurtenissen na balansdatum*

Er zijn geen gebeurtenissen na balansdatum die nadere informatie geven over de feitelijke situatie per balansdatum.

Enkelvoudige jaarrekening

Enkelvoudige balans per 31 december 2018

(vóór resultaatbestemming)

(in miljoenen euro's)	31 december 2018	31 december 2017
Financiële vaste activa	3.616	3.476
Totaal activa	3.616	3.476
Eigen vermogen		
Geplaatst aandelenkapitaal	1.012	1.012
Overige reserves	2.170	2.149
Herwaarderingsreserve deelnemingen	61	61
Wettelijke reserve ontwikkelingskosten	281	222
Wettelijke reserve omrekenverschillen	-14	-14
Resultaat over de verslagperiode	106	46
	3.616	3.476
Totaal passiva	3.616	3.476

Enkelvoudige winst-en-verliesrekening 2018

(in miljoenen euro's)

	2018	2017*
Overig resultaat	-	-
Resultaat groepsmaatschappijen na belastingen	106	46
Netto resultaat	106	46

* aangepast voor de stelselwijziging spoorwegpensioenregelingen Verenigd Koninkrijk, zoals toegelicht in Sectie 1 van de geconsolideerde jaarrekening.

Grondslagen voor de jaarrekening

Algemeen

NV Nederlandse Spoorwegen maakt voor de bepaling van de grondslagen voor de waardering van activa en passiva en resultaatbepaling van haar enkelvoudige jaarrekening gebruik van de optie die wordt geboden in artikel 2:362 lid 8 BW. Dit houdt in dat de grondslagen voor de waardering van activa en passiva en resultaatbepaling (hierna 'waarderingsgrondslagen') van de enkelvoudige jaarrekening van NV Nederlandse Spoorwegen gelijk zijn aan die welke voor de geconsolideerde jaarrekening zijn toegepast. Hierbij worden deelnemingen, waarop invloed van betekenis wordt uitgeoefend, op basis van de equity-methode gewaardeerd.

Onder toepassing van artikel 402 lid 1 Titel 9 Boek 2 BW is in de enkelvoudige jaarrekening van NV Nederlandse Spoorwegen volstaan met een beknopte winst-en-verliesrekening.

Deelnemingen in groepsmaatschappijen

De deelnemingen in groepsmaatschappijen worden gewaardeerd volgens de equity-methode, waarbij verliezen slechts in aanmerking worden genomen voor zover de aandeelhouder gehouden is deze aan te zuiveren.

Resultaat groepsmaatschappijen

Het resultaat groepsmaatschappijen bestaat uit het resultaat na winstbelasting.

Toelichting op de enkelvoudige balans en winst-en-verliesrekening

De in de toelichting opgenomen bedragen zijn in miljoenen euro's, tenzij anders is aangegeven.

Financiële vaste activa

Deelnemingen in groepsmaatschappijen

(in miljoenen euro's)	2018	2017*
Stand per 1 januari	3.476	3.509
Effect stelselwijziging pensioenen	-	2
Aanpassing als gevolg van IFRS 9	45	-
Herziene stand per 1 januari	3.521	3.511
Resultaataandeel	106	46
Uitgekeerd dividend over voorgaande verslagperiode	-8	-79
Overige mutaties	-3	-2
Stand per 31 december	3.616	3.476

Eigen vermogen

Overige reserves

(in miljoenen euro's)	Afdeckings- reserve	Reële waarde reserve	Actuariële reserve	Algemene reserve	Totaal overige reserves	Wettelijke reserve ontwikkelingskosten	Herwaarderings- reserve deelnemingen	Wettelijke reserve omrekenings- verschillen
Stand per 1 januari								
2017	-7	-	29	2.079	2.101	167	30	-11
Effect stelselwijziging pensioenen			-30	37	7		-9	
Herziene stand per 1 januari 2017	-7	-	-1	2.116	2.108	167	21	-11
Mutaties								
herwaarderingsreserves	3	-	1		4		-	-3
Uitgekeerd dividend				-79	-79			
Resultaat over voorgaande verslagperiode				212	212			
Overige mutaties				-96	-96	55	40	
	3	-	1	37	41	55	40	-3
Stand per 31 december 2017	-4	-	-	2.153	2.149	222	61	-14
Aanpassing naar aanleiding van toepassing IFRS 9		45			45			
Stand per 1 januari 2018	-4	45	-	2.153	2.194	222	61	-14
Mutaties								
herwaarderingsreserves	-3	-	-		-3		-	
Uitgekeerd dividend				-8	-8			
Resultaat over voorgaande verslagperiode				46	46			
Overige mutaties			-	-59	-59	59		
	-3	-	-	-21	-24	59	-	-
Stand per 31 december 2018	-7	45	-	2.132	2.170	281	61	-14

De wettelijke reserve is gevormd voor ontwikkelingskosten van software. De herwaarderingsreserve is gevormd voor rechtstreekse vermogensmutaties in joint ventures en voor niet uitkeerbaar gedeelte van het eigen vermogen van NS Insurance. De wettelijke reserve omrekeningsverschillen omvat alle koersverschillen op vreemde valuta die ontstaan door de omrekening van de jaarrekening van buitenlandse activiteiten, evenals door de omrekening van verplichtingen waarmee de netto-investering van de vennootschap in een buitenlandse groepsmaatschappij is afgedekt.

Niet in de balans opgenomen verplichtingen

De NV Nederlandse Spoorwegen en geconsolideerde deelnemingen hebben, anders dan vermeld in noot 30, geen claims ontvangen die niet op een adequate manier in de balans zijn verwerkt.

Zowel NV Nederlandse Spoorwegen als de Nederlandse dochterondernemingen zijn voor de vennootschapsbelasting gevoegd in de fiscale eenheid NV Nederlandse Spoorwegen. Dientengevolge is NV Nederlandse Spoorwegen hoofdelijk aansprakelijk voor de belastingschulden van de in de fiscale eenheid opgenomen dochterondernemingen.

Belangrijkste deelnemingen

NV Nederlandse Spoorwegen is de houdstermaatschappij van NS Groep NV. NS Groep NV is de enige dochteronderneming van NV Nederlandse Spoorwegen. Voor een overzicht van de deelnemingen wordt verwezen naar noot 31.

Utrecht, 21 februari 2019

Raad van commissarissen

De heer G.J.A. van de Aast
Voorzitter

Mevrouw M.E. van Lier Lels

De heer J.J.M. Kremers

De heer P. Rosenmöller

Mevrouw J.L. Stuijt

De heer W.J. van der Feltz

Raad van bestuur

De heer R.H.L.M. van Boxtel
President-directeur

De heer H.L.L. Groenewegen
Directeur Financiën

Mevrouw S.M. Zijderveld
Directeur Risicobeheersing

Mevrouw M.E.F. Rintel
Directeur Operatie

De heer T.B. Smit
Directeur Commercie & Ontwikkeling

Colofon

NS Groep NV statutair gevestigd te Utrecht
Handelsregister 301224358

Bezoekadres

Laan van Puntenburg 100
3511 ER Utrecht

Postadres

Postbus 2025
3500 HA Utrecht

Website

www.ns.nl

Concept en realisatie

F19 Digital Reporting, Eindhoven

Fotografie

NS Beeldbank

Illustraties

Dennis Petri, Evolve Digital

Dit rapport voldoet aan GRI Standards, optie core (assured).

Copyright

© NS, Utrecht. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.



